

II. 1. ETAPE ISTORICE ÎN FORMAREA PEISAJULUI SOCIAL ȘI CULTURAL EVREIESC DIN STATELE UNITE

„Here is not merely a nation
but a meeting of nations”
(Walt Whitman)

Statele Unite ale Americii au fost, încă de la începuturi, o societate de imigranți, lucru care a dus, pe de o parte, la crearea unei comunități cât se poate de originale prin varietatea celor care o constituiau și, pe de altă parte, la formarea unei imagini utopice pe care cei din afară o proiectau asupra acestui spațiu. Pentru mulți americani S.U.A au reprezentat un teritoriu aproape mitic – The City on the Hill, The Land of a New Beginning –, Democrație, Egalitate, Libertate. Dar America nu era numai un spațiu pendulând între vis și realitate: e de la sine înțeles că întotdeauna au existat discrepanțe între ceea ce era America în realitate și imaginea pe care cei din afară și-o formaseră despre acest pământ. De-a lungul întregii istorii a Americii imigranții au avut de înfruntat realitatea vieții de zi cu zi, o imagine care nu se suprapunea nicidecum cu viziunea mentală pe care ei o aveau despre această țară „a tuturor posibilităților”. Imigrația în Statele Unite nu a avut precedent în ceea ce privește diversitatea rasială și a originilor culturale, aceasta jucând un rol extrem de important în istoria americană. Se poate considera că marea masă a imigranților europeni și asiatici a ajuns și s-a stabilit în Statele Unite între 1840 și 1915. De-a lungul acestei perioade, America va deveni rapid o națiune industrială și își va deschide granițele, revendicând, printre alte teritorii, Texasul și California. Datorită acestei dezvoltări industriale și teritoriale rapide, cererea de mână de lucru ieftină va crește iar Europa, Asia și Mexicul vor fi cele care o vor furniza. Cu contribuția imigranților, America a suferit schimbări majore atât din punct de vedere economic, cât și geografic. Pe lângă aceasta, influența acestor grupuri atât de diferite de imigranți a contribuit și la îmbogățirea patrimoniului cultural al Statelor Unite.¹

Pentru o mai bună înțelegere a locului pe care îl ocupă minoritatea evreiască în cadrul societății americane și a relațiilor pe care aceasta le stabilește cu celelalte minorități, precum și a similitudinilor și diferențelor care se instituie între grupul evreiesc și ceilalți, considerăm necesară o scurtă prezentare a caracteristicilor generale ale principalelor grupuri de imigranți de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, precum și studierea separată a relației complexe ce se formează pe parcursul timpului între grupul afro-american și cel evreiesc.

Considerând că nu se poate vorbi despre nici o entitate minoritară „în vid”, fiecare relaționându-se, la rândul ei, atât cu majoritatea cât și cu celelalte comunități minoritare, și comunitatea sau, cum vom vedea mai târziu în acest studiu, „comunitățile” evreiești vor putea fi definite în bună măsură, structurându-și caracteristicile generale și instituindu-se ca atare în grupuri ce se diferențiază în mod evident de alte grupuri, prin relația ce se stabilește cu ceea ce formează, în întregul său, *societatea americană*. Pentru a lua în discuție în primul rând grupurile minoritare „albe” din Statele Unite, care au fost întotdeauna apropiate, în principal la nivel teoretic, dar și practic, de comunitatea evreiască, vom începe prin a analiza modul în care se structurează comunitatea irlandeză de aici; irlandezii au început să emigreze în Statele Unite după foametea din Irlanda din 1848, o situație care a generat condiții de viață intolerabile pentru fermierii irlandezi. Primul val de imigranți a sosit în America cu scopul de a câștiga bani pe care să-i poată trimite familiilor rămase acasă. În 1850, 12 % dintre irlandezi vor emigra în Statele Unite, ajungând la 13,9 % în 1860. Imigranții irlandezi au avut tendința să se stabilească în zone urbane, industriale, cum ar fi Boston, New York, Chicago și Pittsburgh (zone preferate de asemenea destul de des de imigranții evrei, motiv pentru care se va întâmpla ca cele două grupuri să interacționeze adesea). Spre deosebire de aceștia din urmă, primul val de imigranți irlandezi va prefera New Orleans-ul ca loc de reședință. Ca și „Mica Rusie” a minorității evreiești, și comunitatea irlandeză a avut și ea mahalalele ei, numite Paddytowns sau Little Dublins. Din punct de vedere profesional, majoritatea imigranților din acest grup erau muncitori necalificați, bărbații preferând să lucreze în mine, la construirea șoselelor sau în fabrici

(spre deosebire de imigranții evrei din aceeași perioadă care erau mici meseriași – în general croitori – sau vânzători ambulanti), femeile fiind, în general, servitoare sau bucătărese. După ce sindicatele vor deveni o putere națională, opțiunile de muncă pentru acești imigranți vor începe și ele să se diversifice. Viața socială a acestora se va dezvolta mai ales pe terenul religios și în politică. Fiind catolici fervenți (aici ar fi un alt punct prin care se apropie și mai mult de comunitatea evreiască – importanța religiei în viața de zi cu zi a individului), irlandezii, o dată ajunși în America, vor organiza viața comunității în jurul parohiilor. Primul val de imigranți din secolul al XIX-lea va fi unul extrem de puternic și plin de succes pentru aceștia, comunitățile lor devenind adesea foarte importante pe plan local. Ei vor domina forțele de poliție locală și vor deveni astfel, într-o manieră interesantă, unul dintre personajele negative predilecte din scrierile imigranților evrei de la sfârșitul secolului al XIX-lea și persistând până în romanele deceniului al treilea al secolului XX, realizându-se o antiteză între vânzătorul ambulant evreu și polițistul de stradă irlandez.

O altă minoritate importantă din spațiul social al Statelor Unite va fi cea italiană, suscitând interesul prozatorilor evrei mai ales în a doua jumătate a secolului XX, un scriitor extrem de important precum Bernard Malamud fiind preocupat în permanență de această relație între figura evreului și cea a italianului. Italienii au început să emigreze în America la sfârșitul secolului al XIX-lea. Inițial, acest val de imigrație a venit din regiunile nordice și centrale ale Italiei dar, cu timpul, din ce în ce mai mulți imigranți vor începe să sosească și din sudul Italiei. Aceștia vor veni în Statele Unite pentru a scăpa de sărăcie și de instabilitatea politică cu care se confruntau în țara lor de origine. În 1890 vor sosi aici 600.000 de imigranți și această comunitate se va îmbogăți cu mai mult de o jumătate de milion de persoane în prima decadă a secolului XX. Ca și irlandezii, italienii se vor stabili mai ales în New York, Boston, Philadelphia, San Francisco și New Orleans. Diferența este că deși mulți italieni vor rămâne în aceste așezări urbane, vor exista și comunități rurale cum este cea din Bryan Texas, compusă dintr-un număr foarte mare de sicilieni. Începând cu 1880 foarte mulți imigranți provenind din Genova și Torino vor ajunge în California, stabilindu-se aici. În ceea ce privește activitatea profesională, majoritatea imigranților italieni va lucra ca muncitori în fabrici sau în mine. În timp ce minoritatea irlandeză și cea evreiască progresează din punct de vedere economic, renunțând la „muncile de jos”, cum ar fi construcția de străzi și pavarea lor, italienii nou-sosiți vor fi cei care vor prelua acest tip de muncă. Vor intra, de asemenea, în competiție, stabilind astfel și un prim contact, care cu timpul va deveni din ce în ce mai strâns, cu imigranții evrei din Europa de Est deoarece italienii vor începe și ei să se implice atât în comerțul stradal, cât și în deschiderea de mici magazine alimentare și restaurante. Într-un mod similar cu ceea ce se întâmplă în minoritatea evreiască, și cea italiană va prezenta o aceeași caracteristică, specifică acestei perioade de după 1880: faptul că deși mulți italieni sosesc în America și sunt nevoiți să muncească în posturi unde nu era nevoie de nici un fel de calificare, acești imigranți italieni numără printre ei o serie de intelectuali și artiști talentați, cum ar fi, de exemplu, pictorul și sculptorul Constantino Brumidi, cel care va decora Capitolul american din Washington. În ceea ce privește viața publică, imigranții italieni se vor deosebi de toate celelalte grupuri, nefiind foarte interesați de constituirea unor organizații pe acest plan. Deși erau catolici, italienii nu vor simți aceeași dorință de a-și organiza viața socială în strânsă legătură cu componenta religioasă, așa cum făcuse minoritatea irlandeză. Dacă din acest punct de vedere ei se deosebesc de toate celelalte minorități din Statele Unite, inclusiv de cea evreiască, din alt punct de vedere se vor putea găsi similitudini cu aceștia din urmă: punând accentul foarte mult pe individ, pentru imigranții italieni comunitatea se va organiza în jurul familiei și, la fel ca și membrii comunității evreiești, care considerau Statele Unite a fi un *shtetl* ceva mai mare și care oferea mai multă siguranță, și italienii se vor considera pe ei înșiși mai mult ca fiind cetățeni ai unui sat sau ai unui oraș, nu ai unei națiuni. Totuși, mai târziu, italienii se vor implica în cauze politice, găsindu-se adesea pe același teren cu minoritatea evreiască, mai ales în cadrul mișcărilor socialiste și anarhiste.

Grupul germanilor și al scandinavilor va ajunge la cel mai puternic val de imigrație în jurul anului 1880, coincizând și cu cel de-al doilea val de imigrație evreiesc. Cauzele sosirii acestui grup pe pământ american au fost în general problemele de natură politică, precum și dorința de a avea un standard mai bun de viață.² În timp ce un număr foarte mic de scandinavi va emigra în Statele Unite din motive religioase, majoritatea va face această alegere din considerente economice. Aceștia se vor stabili atât în

regiuni urbane, cât și rurale. Deși vom găsi un mare număr de germani în New York și Chicago (adesea la această categorie fiind asimilați nu numai germanii propriu-ziși, ci și imigranții evrei de origine germană, despre a căror comunitate vom discuta mai pe larg în cadrul următorului capitol), mulți dintre ei vor fi atrași de posibilitățile oferite în agricultură, realizându-se astfel ceea ce este cunoscut în istoria socială a Americii drept „triumghiul german” – St. Louis, Cincinnati și Milwaukee. Pennsylvania a fost, de asemenea, un alt important punct de atracție pentru un mare număr de imigranți germani. Imigranții de origine scandinavă se stabilesc mai ales în zone rurale, în special în Minnesota, Illinois, Dakota de Nord și Utah. Spre deosebire de grupul de imigranți irlandezi și de cel italian, și deși adesea mulți dintre imigranții germani vor începe prin a munci în fabrici, o mare parte dintre cei care sosesc în Statele Unite sunt meșteșugari. Așa cum o mare parte dintre evreii de origine germană sunt croitori, și imigranții germani vor număra în rândurile lor artizani, măcelari, brutari. Destul de conservatori pe plan social, aceștia vor fi întotdeauna adepții păstrării moștenirii europene, motiv pentru care, în anumite zone unde exista populație de origine germană masivă, vor cere introducerea limbii germane în școli.

Dintre imigranții asiatici din Statele Unite, cel mai reprezentativ grup este cel al chinezilor care, deși la prima vedere nu pare să aibă nimic în comun cu minoritatea evreiască, se va vedea, la o analiză mai profundă, că interacționează în nenumărate feluri. Veniți aici în timpul Goanei după Aur, chinezii vor începe practic să emigreze în Statele Unite în jurul lui 1848. Din cauza legilor care restricționau imigrația³, în ultima parte a secolului al XIX-lea numărul acestora va scădea. Este interesant de notat faptul că majoritatea acestor imigranți era de sex masculin și, datorită legilor discriminatorii împotriva lor, se va forma practic o comunitate chineză compusă exclusiv din celibatari. Majoritatea imigranților chinezi au fost atrași de zonele urbane, preferând mai ales New York-ul și Bostonul (unde vor intra din ce în ce mai des în contact cu comunitatea evreiască). Fiind una dintre minoritățile cele mai dezavantajate, chinezii au lucrat la început exclusiv ca muncitori necalificați, în special la construcția de șosele, în mine și în spălătorii. Spre deosebire de minoritatea germană și scandinavă (catolici și protestanți), italiană (catolici), irlandeză sau de cea a evreilor din estul Europei, comunitatea chineză nu avea o tradiție religioasă puternică – în sens occidental –, în nici un caz una care putea să-i adune laolaltă la nivel social, având de asemenea, date fiind discriminarea rasială și faptul că nu aveau drept de vot, și dificultăți în crearea unor organizații politice.

Ultimul grup de imigranți din Statele Unite cu care minoritatea evreiască va interacționa, într-o oarecare măsură, de-a lungul timpului, va fi cel al mexicanilor și al portoricanelor. Istoria acestui grup în America este una extrem de complexă; în timpul războiului cu Mexicul (1846–1848), Statele Unite anexează Texasul și California, toți mexicanii trăind în aceste regiuni fiind supuși unui proces forțat de asimilare la modul de viață american, din acest punct de vedere având foarte mult în comun cu comunitatea afro-americană⁴. Majoritatea imigranților mexicani se va stabili în state din vestul și sud-vestul Americii (Texas, Arizona, New Mexico, California), iar portoricanii vor fi atrași mai ales de New York. Din cauza politicilor discriminatorii din anii '50 din New York în ceea ce privește locuințele (problemă cu care se confruntase și minoritatea evreiască la începutul secolului XX), mulți dintre mexicani și portoricani vor ajunge să trăiască în ghetouri, cum este cel din Harlem, cunoscut drept „Harlemul spaniol”. Și aceștia, ca mulți alți imigranți, vor lucra în fabrici, dar și în agricultură, de multe ori neavând nici un fel de stabilitate pe acest plan din cauza sărăciei extreme și a statutului lor de imigranți ilegali.

După cum se poate cu ușurință observa din prezentarea de mai sus, amestecul atâtor etnii a avut consecințe foarte importante pentru istoria socială a S.U.A.. Încercarea de a forma o națiune unitară din aceste grupuri disparate de imigranți, care adeseori erau și ostile între ele, cu obiceiurile lor etnice și naționale particulare, a reprezentat unul din punctele centrale ale istoriei Americii.

Procesul de adaptare și de americanizare a variat de la grup la grup. Dar diferențele nu se rezumă doar la noțiunea de grup etnic. Se poate observa, de asemenea, o marcată antiteză între așa-numiții „nativi” (și aici nu ne referim la băștinașii indieni sau la urmașii acestora, ci la urmașii imigranților de dinainte de sfârșitul secolului al XIX-lea) și „străini”⁵. O altă diferențiere importantă care merită luată în considerare este cea dintre imigranții propriu-ziși și urmașii naturali ai acestora, cei care au fost născuți pe pământ american. La copiii și nepoții imigranților tendința de americanizare a fost mai accentuată pentru că, spre deosebire de părinții lor, care au fost oarecum forțați să poarte povara de a fi străini, aceștia nu mai

simțeau neapărat nevoia de a promova cultura strămoșilor, mai ales când din această cauză ajungeau să fie stigmatizați în Statele Unite. Până după cel de-al doilea război mondial și chiar după aceea termenul de „altfel” putea să capete conotația de „inferior” și, adesea, urmașii imigranților preferau o integrare rapidă; ei doreau să fie la fel cu ceilalți pentru că știau că deosebirea poate duce la discriminare.

În general, privind din afară societatea americană, avem tendința de a lega termenul de „discriminare” de grupuri etnice cum ar fi cele ale asiaticilor, mexicanilor, negrilor, indienilor americani. Dar imigranții europeni, care constituie și la ora actuală cel mai mare număr de minorități din S.U.A., au avut de întâmpinat și ei un fenomen de respingere cât se poate de pronunțat. E adevărat că aceștia, fiind albi – deși și această etichetă va suferi numeroase nuanțări și modificări de-a lungul timpului, care de care mai ciudate – au fost mai bine tratați pentru că, atunci când au reușit să fie asimilați în societatea americană și să adopte obiceiurile de acolo, au devenit, cel puțin la un nivel superficial, de nedesebit. Dar până ce acest proces de asimilare nu a fost încheiat, ei nu au beneficiat de privilegiile celorlalți. În perioada Marii Crize economice de la începutul anilor '30 această discriminare a luat forme cât se poate de concrete; având un surplus de forță de muncă, patronii puteau specifica în anunțuri sau în trimiterile către birourile de plasare „WPX” (acronimul pentru „White Protestant Christian”)⁶.

Situația evreilor în societatea americană a fost aparte de cea a celorlalte grupuri, motiv pentru care, atât pentru definirea lor din punct de vedere social, cât și din punct de vedere cultural și de reflectarea sa în textul literar, este extrem de important de studiat modul în care aceștia se transformă și se adaptează (sau nu) în decursul istoriei lor pe pământ american, precum și modalitatea în care se vor raporta la celelalte grupuri minoritare. Definind într-o manieră sintetică acest întreg sistem pe care evreul și-l construiește atât cu societatea în care trăiește, cât și cu propria persoană, în „Antisemitul și evreul” Sartre spune: „Ei [evreii] s-au lăsat otrăviți de imaginea stereotipă pe care ceilalți o au despre ei și trăiesc cu spaima că actele lor vor corespunde acestei imagini stereotipe... Putem spune că comportamentul lor este în permanență determinat din interior.”⁷

Așa cum în paginile anterioare am făcut o scurtă prezentare a grupurilor de imigranți din S.U.A., pentru a putea vedea mai apoi cum se relaționează acestea cu minoritatea evreiască și cum se va reflecta acest contact în textul literar, și acesta din urmă are nevoie de o scurtă prezentare, înainte de a trece la istoria propriu-zisă a evreilor în Statele Unite. Cum aproape întotdeauna referințele se fac la evreii proveniți din estul Europei – ei având cea mai mare producție de opere literare scrise în limba engleză – ne vom orienta în primul rând spre aceștia, urmând ca diferențierile între grupurile evreiești să se facă într-un capitol ulterior.

Datorită faptului că dosarele de imigrație și recensămintele de populație din Statele Unite nu au înregistrat, în marea lor majoritate, în perioada cuprinsă între sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, religia imigranților, istoricii și sociologii au întâmpinat dificultăți în numărarea imigranților evrei care au sosit în America, din această cauză accentul punându-se pe imigranții din Europa de Est vorbitori de idiş. Astfel, se estimează că în jurul anului 1880 erau aproximativ 250.000 de evrei în Statele Unite, o mică parte dintre ei fiind urmașii evreilor stabiliți aici în perioada colonială și o altă parte fiind evrei de origine germană. Din acest total, mai puțin de 50.000 erau evrei proveniți din estul Europei. Până în 1920 numărul de imigranți evrei din S.U.A. va atinge cifra de patru milioane, dintre care mai mult de trei milioane de imigranți est-europeni. La fel ca majoritatea grupurilor minoritare, și evreii din Europa de Est au venit aici pentru a-și îmbunătăți standardele de viață și, în principal, pentru a scăpa de persecuțiile religioase, din ce în ce mai numeroase după 1880.⁸ Acești imigranți se vor stabili, într-o primă fază, în New York, mai ales datorită faptului că, în marea lor majoritate, ei soseau prin Ellis Island. În afară de New York, o mare parte dintre imigranții evrei se vor stabili în Baltimore, Philadelphia, Boston și Chicago. Ca și membrii celorlalte grupuri minoritare, în ceea ce privește locurile de muncă nici evreii nu vor face excepție la început – majoritatea lucrează în fabrici (singura diferență fiind preferința pentru industria textilă, intrând astfel pentru prima oară în contact cu minoritatea italiană de aici). O deosebire foarte importantă în comparație cu celelalte grupuri de imigranți este că în cazul evreilor nivelul educațional este cu mult mai ridicat, consecință a faptului că evreii religioși, crescuți într-o tradiție strictă care respecta Vechiul Testament, au prețuit și au încurajat întotdeauna educația. De exemplu, un eveniment precum bar mitzvah⁹ presupune un ceremonial în care tinerii trebuie să citească cu voce tare

fragmente din Scriptură. Încă de la începutul anilor '20, lumea academică evreiască va deveni extrem de bine conturată la Harvard, Yale și alte instituții de elită, această situație ajungând să impună anumite restricții privind numărul de studenți evrei admiși. Extrem de implicați în viața publică, spre deosebire de reprezentanții altor minorități, evreii își vor extinde și dezvolta tradiția începută în shtetl-urile din Europa de Est; în Statele Unite ei vor pune bazele unor organizații de tip social și politic precum American Jewish Committee¹⁰, care va avea ca obiectiv central obținerea de drepturi civile pentru evreii de pe întreg teritoriul Statelor Unite. De asemenea, numeroase grupuri evreiești – deoarece, cum am mai amintit și înainte, în cazul minorității evreiești nu se poate vorbi de un singur grup omogen, ci de mai multe grupuri care adesea intră și în conflict – vor adera la mișcarea socialistă, sub diversele ei forme, sau la anumite cauze filantropice.

Istoria evreilor americani constă în trei valuri de imigrație deosebite. În secolul al XVII-lea, primii sefarzi¹¹, veniți din Brazilia, debarcă în Noul Amsterdam (viitorul New York). Lor li se alătură, curând, evrei plecați din Olanda și din Caraibe, iar mai târziu săteni evrei din Europa Centrală și Orientală. Foarte puțini la număr, ei se bucură de libertate economică și de drepturi civile fundamentale, fără să poată participa însă la viața politică. Acesta ar fi tabloul, extrem de succint, al sosirii primilor imigranți evrei pe pământ american. În realitate, se poate considera că istoria evreilor de aici începe, în mod simbolic, cu Cristofor Columb. Coincidența face ca pe 2 august 1492 mai mult de 300.000 de evrei să fie expulzați din Spania, pentru ca în ziua următoare Columb să își înceapă expediția, luând și un important număr de evrei cu el.¹² Șapte dintre aceștia sunt atestați în documente; Roderigo de Triana, primul care a văzut pământul american (fapt amintit de Columb în scrisoarea sa), Maestre Bernal, medicul expediției și Luis de Torres, interpretul expediției, Marco (chirurg), Alonzo della Calle și Gabriel Sanchez. Aceștia nu erau, evident, imigranți, ci evrei care aveau o mare influență la curtea Spaniei¹³. Însă, datorită situației pe care evreii o aveau în țările de origine (Spania și Portugalia), în următorii ani vor începe să se stabilească în noile colonii spaniole și portugheze din Caraibe (unde influența Inchiziției era extrem de redusă). Astfel, încă de la începutul secolului al XVI-lea, Lumea Nouă se va îmbogăți cu câteva comunități evreiești, nu numai în Caraibe, ci și în America Centrală și de Sud, înflorind mai ales în acele regiuni care se aflau sub control olandez sau englez.

Chiar și considerând acest debut atât de precar și forțat, evreii au început să privească spre ceea ce era America în acel moment ca spre un spațiu protector, iar primul val de imigrație s-a produs – un fapt ce va avea ecouri în literatura evreiască a secolului XX din S.U.A. – îndreptându-se mai ales spre America de Sud, în special spre Brazilia. Dar, datorită numeroaselor conflicte ce apăreau între brazilieni și olandezi, comunitățile evreiești de aici au considerat necesar să emigreze, îndreptându-se spre o colonie olandeză (Noul Amsterdam, pomenit ceva mai înainte) care va deveni New York-ul de mai târziu, de asemenea loc preferat de imigranții evrei de la sfârșitul secolului al XIX-lea. De fapt, această primă colonie evreiască din Noul Amsterdam, unde evreii erau mai mult tolerați decât acceptați, neavând dreptul să se implice în serviciile publice și nici să se ocupe de comerțul local (ceea ce i-a făcut să se îndrepte, evident, spre comerțul cu Europa, acesta devenind în scurt timp un monopol datorită relațiilor extrem de diverse pe care ei le aveau cu Lumea Veche) era una eterogenă, pe lângă evrei găsimu-se aici și olandezi, francezi, suedezi, imigranți englezi, diverse grupuri de protestanți și de catolici – un prim contact între Evreu și Celălalt pe pământ american.

Am insistat asupra acestei prime colonii de imigranți evrei din America tocmai datorită faptului că mai târziu Noul Amsterdam – devenit New York – va deveni centrul cu cea mai mare concentrație de populație evreiască din lume. Nu va fi de mirare că primii scriitori evrei de limbă engleză importanți – precum Mary Antin sau Anzia Yeziarska – văzând aparenta prosperitate, creșterea economică și puterea pe care acest oraș o avea la sfârșitul secolului al XIX-lea vor declara entuziaști că Statele Unite reprezintă, nici mai mult nici mai puțin, decât „Țara Făgăduinței” promisă de profetii din Vechiul Testament, iar New York-ul va fi comparat cu Noul Ierusalim. Totuși, până la descoperirea „Visului American” și la însușirea sa, adesea plină de naivitate, pe care o vom întâlni descrisă în operele acestor scriitori, persecuția va fi aceea care îi va împinge pe evreii primului val de imigrație – întinzându-se de la sfârșitul secolului al XV-lea și până la sfârșitul secolului al XVII-lea – să emigreze în Lumea Nouă. Imigrantul evreu din această perioadă nu va sosi în America în căutare de noi aventuri și nici ca să se îmbogățească –

așa cum se va întâmpla cu mulți dintre evreii de după 1880 care vor fi atrași tocmai de aceste posibilități – , ci pur și simplu pentru a-și salva viața. După cum am văzut, primii evrei sosiți în America sunt cei veniți din Spania și din Portugalia. Evident, încercând să se adapteze în acest nou spațiu, ei vor începe să formeze mici comunități în teritorii unde se vorbeau limbile cu care erau deja familiarizați. Prin urmare, exceptând Noul Amsterdam, vor apărea comunități și în America de Sud și America Centrală, precum și în Mexic.

Cum, în ceea ce privește analiza noastră, aceste ultime comunități nu sunt relevante, scopul lucrării de față fiind acela de a descrie drumul parcurs de minoritatea evreiască exclusiv în Statele Unite, relevând importanța pe care aceasta o are în sintetizarea tabloului sociologic și literar al Statelor Unite, unul dintre capitolele următoare, „Comunitate și comunități culturale evreiești” se va ocupa pe larg de evoluția istorică – acest termen implicând atât planul sociologic, cât și cel cultural – a diferitelor „centre” evreiești de pe teritoriul Statelor Unite, de relațiile dintre ele, de asemănările și deosebirile ce vor apărea în caracterizarea acestora.

Totuși, deși punctul central de interes este apariția și dezvoltarea scriitorilor evrei *contemporani* din S.U.A., aceștia nu pot fi înțeleși și analizați decât prin prisma analizei cauzelor care au dus la apariția fenomenului. Deși considerați „asimilați”, legăturile cu comunitățile din care provin, cu diversele limbi cunoscute și utilizate (în special ebraica și idișul), cu moștenirea religioasă sunt elemente esențiale într-o analiză de acest gen.

Primul val de imigranți evrei¹⁴, cel din perioada colonială – așa cum se va întâmpla, de altfel, și cu cel de-al doilea, cuprins între secolul al XVIII-lea și sfârșitul secolului al XIX-lea – nu va pune, evident, problema apariției unor scriitori evrei de limbă engleză. Cu toate acestea, cultura – nu cea laică, ci cea religioasă – va avea un rol fundamental în definirea și structurarea acestei minorități, amănunt care – în ciuda teoriilor „asimilaționiste”, care în mare parte se verifică în mod practic în cazul a ceea ce am numit „evrei contemporani”, respectiv imigranții evrei de după 1880 și urmașii acestora – se va răsfrânge adesea în operele literare produse mai târziu.

Al doilea val de imigrație, care începe în secolul al XVIII-lea¹⁵, este reprezentat mai ales de imigranți de origine germană. Aceștia sunt cei care dau tonul iudaismului american până la sosirea masivă a evreilor din Europa Orientală, începând cu 1880. În această perioadă populația evreiască numără aproximativ 250.000 de persoane, marea majoritate provenind din Germania și din posesiunile austriece. Ulterior, acești evrei devin repede, găsind un teren prielnic așteptărilor, americani de confesiune mozaică. Acești germani de origine evreiască, care se vor stabili mai ales în Pennsylvania în decursul secolului al XVIII-lea, se vor amesteca – și vor fi confundați adesea – cu minoritatea germană care emigrează în Statele Unite, motiv pentru care și procesul de asimilare a fost mai rapid iar acest val imigraționist evreiesc a rămas oarecum neobservat. Nu au preferat, ca primii imigranți evrei, numai orașele de coastă, ci s-au îndreptat și spre interiorul Americii iar până la sfârșitul secolului foarte mulți dintre ei se puteau găsi printre cei porniți să cucerească Vestul. În același timp, date fiind evenimentele din Polonia, începând cu 1772, încep să sosească în America și primii emigranți din Europa de Est. Evreii s-au alăturat acestei mișcări migraționiste – provenite atât din sudul Germaniei, cât și din Polonia – care s-au intensificat la sfârșitul secolului al XVIII-lea. De fapt, tot acest val de imigrație se va întinde – cel puțin din considerente de natură statistică – până în cea de-a doua parte a secolului al XIX-lea, respectiv până în 1880 când se consideră a fi începerea oficială a celui de-al treilea val de imigrație evreiască în Statele Unite.

Luând în considerare faptul că în jurul anului 1780 existau în nordul Americii aproximativ 2000 de evrei (a căror prezență a fost atestată documentar), în secolul al XVIII-lea situația se va schimba considerabil, deși America putea fi considerată încă o simplă colonie. Este interesant de observat că, într-un mod totuși diferit de ceea ce se va întâmpla după 1880 cu evreii sosiți din Europa de Est, evreii de origine germană vor începe să contureze rapid aspectul acestei minorități, atât din punct de vedere social, cât și cultural. Ținând cont de faptul că numărul lor crește rapid, formându-se comunități în Chicago, New Orleans, Cincinnati, dar și în Iowa și Minnesota, și rolul acestora în viața comunitară a Americii se va diversifica. De exemplu, începând cu 1840 evreii de origine germană de aici vor încerca să-și ridice nivelul de viață din punct de vedere economic: „mitul frontierei americane” va fi un miraj care îi va atrage

și pe aceștia. Evident, ei nu vor fi nici pionierii plecați în căutarea aurului, nici nu se vor identifica cu imaginea cowboy-ului; vor fi vânzători ambulanti și neguțatori, călătorind până în California, alături de cei împinși în Vest de Goana după aur. Încă din prima parte a acestui secol vor începe să se formeze anumite „clase comerciale”: simplul vânzător ambulant, sărac, fără să aibă un loc stabil într-o comunitate anume (și fiind în general complet neasimilat); evrei care, știind puțină engleză, reușeau să-și deschidă mici magazine, cu speranța de a deveni mai târziu oameni de afaceri adevărați, lucru care se va și întâmpla cu unii dintre ei, după 1840. Vor apărea vânzători ambulanti care cutreieră Vestul cu două sau trei căruțe, vânzătorul de gablonzuri – în general bijutieri și ceasornicari în țara de origine, fiind și aceia care, mai târziu, își vor deschide magazine mai mari, începând să fie considerați ca fiind chiar parte a unei aristocrații. Isaac Meyer Wise, fondatorul lui Hebrew Union College din Cincinnati nota, în „Amintirile” sale următoarele observații privind aceste ocupații comerciale ale evreilor germani din secolul al XVIII-lea: „La început [evreul] este sclavul coșului sau al pachetului; apoi lacheul calului, pentru a deveni, în cele din urmă, servitorul magazinului”.¹⁶ În ciuda acestui început umil și aparent neînsemnat, un număr destul de mare dintre familiile evreiești americane, devenite ulterior extrem de importante în viața socială – familia Gratz din Kentucky, Straus din Georgia și New York, Bamberger și Bloom din Louisville, Fels din Philadelphia – au început ca vânzători ambulanti. Importanța răspândirii acestui gen de activitate pe teritoriul american va fi extrem de mare deoarece de la acest început modest se va construi „cultura de consum” din Statele Unite din zilele noastre. De asemenea, majoritatea prozatorilor evrei contemporani – fie că este vorba de cei din anii '20-'30 sau de cei de după 1960 – vor utiliza această figură a vânzătorului ambulant în numeroase texte literare, transformând-o practic într-un personaj – simbol.

Din punct de vedere cultural, diferențele dintre primul val de imigrație și cel de-al doilea sunt extrem de mari. Aceștia din urmă vor fi cei care vor pune bazele culturii evreiești în America, dat fiind faptul că și în Germania erau extrem de bine integrați – în marea lor majoritate proveneau din mediul urban, pe când evreii din Europa de Est (cel puțin cei din această perioadă) vin din comunități rurale.

Schimbarea circumstanțelor politice, sociale și culturale i-au condus pe acești evrei germani imigrați în America nu atât la încercarea de a adopta o nouă identitate – cum se va întâmpla cu evreii din estul Europei – cât de a continua să dezvolte curentele de emancipare la care participaseră activ în țara de origine, mai ales datorită faptului că evreii germani imigrați în această perioadă erau, în marea lor majoritate, adepți ai Haskalei.¹⁷ Este interesant de constatat că adesea ei au preferat, în Statele Unite, să se asocieze cu alți imigranți vorbitori de germană, și nu cu comunitățile evreiești provenite din alte teritorii. Pe măsură ce numărul acestora va spori, vor începe să înființeze instituții filantropice, educative și religioase; de exemplu, Rebecca Gratz înființează, în 1838, în Philadelphia, prima școală evreiască duminicală, precum și diferite organizații americane de asistență socială. Un alt eveniment important privind această perioadă este înființarea, în 1843, a ordinului B'nai B'rith la New York, care mai târziu va deveni activ pe scară internațională, constituind și sprijinind organizații de asistență socială.

Cu toate acestea, este extrem de interesant faptul că primele trei cărți evreiești tipărite pe pământ american vor reprezenta inițiativa unor imigranți evrei din Estul Europei: atât prima carte în ebraică, cât și primul volum scris în idiș și primul cometariu talmudic al unor autori americani, membri ai celui de-al doilea val de imigrație. Acestea sunt *Avnei Yehoshua (The Stones of Joshua) [Pietrele lui Joshua]*, publicată la New York în 1860 de către Yehoshua Falk, născut în Polonia în 1799 și emigrat în America în 1858, unde va fi funcționar rabinic în Newburgh, Poughkeepsie și New York, devenind, la un moment dat, predicator ambulant. Prima carte aparținând literaturii idiș americane va fi *Shir Zahav ei – Khevod Yisrael ha-Zaken (A Golden Song in Honor of Israel, The Ancient, New York, 1877 – [Un cântec de aur în onoarea vechiului Israel])*, un mic volum de poeme în ebraică și în idiș, publicat de Jacob Zevi Sobel, născut în Lituania și emigrat în Statele Unite în 1876 unde va fi profesor de ebraică la Chicago și ziarist în presa ebraică și idiș.¹⁸

Dar, spre deosebire de primul și cel de-al doilea val de imigranți, care trecuseră oarecum neobservate, cel dintre 1880 – 1925 este unul masiv¹⁹ și de o importanță deosebită pentru dezvoltarea ulterioară a structurii societății și a culturii americane: în această perioadă aproximativ 3. 650.000 de evrei din Europa de Est se instalează în Statele Unite.²⁰ Evident, proveniența evreilor nu va fi exclusiv din această zonă; în ciuda a ceea ce se susține în general când este vorba de istoria acestei minorități, datele demografice

demonstrează faptul că nici imigrația evreilor de origine germană nu era un factor de neglijat, până în 1914 fiind înregistrați aproximativ 70.000 de evrei germani. Deși raportul numeric între cele două grupuri este disproporționat, acest amănunt trebuie luat în considerare deoarece ele vor interacționa – adesea într-o manieră negativă – formând subgrupuri în cadrul comunității evreiești din Statele Unite. Integrarea acestor evrei din Europa Orientală este mai dificilă deoarece acum sosesc în America comunități întregi care creează importante concentrări în marile centre comerciale, industriale și culturale din nord-est, formând cartierele evreiești.

Am pomenit în rândurile de mai sus de evreei de proveniență germană care sosesc în Statele Unite dar, pentru a ilustra aspectul general al comunităților evreiești ce se vor contura în perioada de după 1880, trebuie amintit faptul că nici una dintre mișcările imigraționiste anterioare nu a avut nici amploarea și nici semnificația pe care o va avea acest conglomerat de comunități care practic se transferă în Statele Unite venind din Rusia și din țările vecine acesteia. Acest val de imigrație premergător celui de-al treilea, provenind mai ales din Rusia și din Polonia, va începe practic în 1821, dar nu va deveni unul notabil până în momentul în care va scădea numărul imigranților evrei de origine germană, lucru care se va întâmpla în jurul anului 1870. Deși aproximativ 50.000 de evrei ruși, polonezi, galițieni și români sosesc în Statele Unite în perioada precedentă, numai după pogromurile din Rusia, de o violență extremă, de la începutul anilor '80 ai secolului al XIX-lea, acest ultim val de imigrație va căpăta dimensiuni extraordinare. Doar în ceea ce privește imigrația evreilor ruși, aceasta va crește de la o medie anuală de aproximativ 4000 de persoane în perioada 1871–1880 până la o medie anuală de 21.000 de persoane în perioada 1881–1890.

Sosirea unui număr atât de mare de imigranți evrei est-europeni în Statele Unite va produce modificări majore în cadrul acestei minorități: o primă problemă întâmpinată în această epocă este faptul că iudaismul american se divizează între noii veniți și evreei autohtoni de origine germană. Se deduce, luând în considerare datele pe care le-am adus în discuție anterior analizând acest ultim grup, că aceștia, fiind deja bine integrați, nu vor vedea cu ochi buni apariția celor dintâi și vor încerca să creeze, de multe ori în mod forțat, structurile necesare pentru a grăbi integrarea lor. Această atitudine va implica atât un aspect pozitiv, cât și unul negativ. Pentru a lua în discuție această primă fațetă a implicării comunității evreiești de origine germană în procesul de asimilare a noilor veniți, putem aminti în primul rând diversele organizații cu caracter social și cultural în a căror constituire s-au implicat aceștia, adesea cu scopul declarat de a oferi asistență coreligionarilor lor est-europeni. O figură marcantă a acestei perioade, comparabilă cu cea a Rebecăi Gratz pe care am amintit-o în discutarea celui de-al doilea val de imigrație, va fi Henrietta Szold²¹, fiică a unor imigranți de origine germană și organizatoare a *Hadassei*, organizație sionistă a femeilor din Statele Unite pe care o întemeiază în 1912. Importanța acesteia va fi covârșitoare, fiind practic cea mai mare organizație de voluntari a femeilor din Statele Unite și având un succes fără precedent. Principalul obiectiv al *Hadassei* a fost, pe lângă sprijinirea – mai ales prin oferirea de asistență medicală – imigranților evrei din S.U.A., unul de natură sionistă, respectiv îndreptarea interesului acestora spre Palestina. De asemenea, B'nai B'rith, organizație umanitară înființată la New York în 1843, pe care am mai amintit-o și în paginile anterioare, își va continua și diversifica activitatea în această perioadă, devenind activă la nivel internațional. Impactul său asupra evreilor care sosesc în Statele Unite în intervalul de după 1880 va fi unul extrem de important datorită faptului că obiectivele sale de ordin filantropic, social și educativ corespundeau cerințelor imediate ale acestora. O realizare majoră va fi înființarea, în 1897, a lojilor feminine, a *Ligii Împotriva Defăimării* (*Anti-Defamation League*, în 1913) și a *Fundației Hillel* (1923). Aceasta din urmă va juca un rol crucial în acțiunea de „recuperare a identității” ce va fi inițiată mai târziu, deoarece scopul principal era încurajarea modului de viață evreiesc și a studiilor iudaice în instituțiile de învățământ din Statele Unite.²² Din aceeași categorie vor face parte și *American Jewish Joint Distribution Committee* (*Comitetul Evreiesc American Unit De Distribuție*), creat în 1914 și orientându-se în primul rând înspre aspectul economic precar cu care se confruntau imigranții, sau *American Jewish Committee* (*Comitetul Evreiesc American*, 1906) având, de asemenea, caracter filantropic dar și un rol educațional, militând în special pentru drepturile imigranților evrei pe pământ american. Ar putea fi enumerate aici multe alte organizații a căror existență – unele fiind create tocmai datorită influxului uriaș de imigranți – a influențat, într-o măsură mai mică sau mai mare, evoluția acestui al treilea val de imigrație evreiesc din Statele Unite. Totuși, în ciuda acestor duble eforturi – atât din

partea comunității evreiești germane deja existente aici, cât și din partea imigranților înșiși – situația minorității evreiești va deveni extrem de complicată. Nu trebuie pierdut din vedere și aspectul negativ pe care această situație îl va face mult mai vizibil: un fapt cert este că antisemitismul în America nu a avut o răspândire prea largă până spre sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX. Faptul că între 1880 și 1914 aproximativ două milioane de evrei vor imigra în Statele Unite iar, dintre aceștia, aproximativ trei sferturi proveneau din Rusia, Polonia sau România nu reprezintă deloc un aspect neglijabil: „acest influx de două milioane de evrei săraci din Europa de Est, reprezentând o creștere de zece ori mai mare a populației evreiești în decursul unei singure generații, a depășit cu mult „masa critică” a unei schimbări revoluționare. Ar fi generat tensiuni și ar fi afectat resursele financiare și spirituale ale comunității evreiești germane chiar dacă acești imigranți ar fi fost cu mult mai asemănători acestora decât erau în realitate”.²² Adesea, această situație va duce la încercarea forțată de asimilare a acestor „intruși” și, implicit, la discriminare. Tocmai acest conflict între grupuri, fiind unul care ține de naționalitate și nu de religie sau rasă va duce la „multiplicarea” minorității evreiești de la comunitate la comunități. Vor fi implicate aici atât un aspect subiectiv al conflictului, cuprinzând atât relația „comunitate evreiască precedentă – comunitate evreiască aparținând celui de-al treilea val de imigrație”, cât și ciocnirile dintre subcomunitățile ce se formează chiar în cadrul blocului provenit din Europa de est (opoziiții apărute, de exemplu, între grupuri evreiești provenite din Rusia și cele provenite din Polonia, ajungându-se chiar la situația de a intra în antiteză mici comunități grupate în funcție de regiunea sau orașul din care provin), nemavorbind de relația cu grupul majoritar american sau cu celelalte minorități etnice și religioase. Este de la sine înțeles că această situație nu trebuie percepută în mod necesar ca una exclusiv conflictuală, ci ca un contact care, uneori, pe lângă o sumă de aspecte pozitive va implica și această dimensiune. Aceste aspecte subiective vor avea și corespondentul lor obiectiv, respectiv manifestările cu caracter antisemit (ducând chiar la nașterea termenului, cel puțin paradoxal dar utilizat, în ciuda încărcăturii absurde, de „evreu antisemit”). Aceste două componente prin intermediul cărora sociologii încadrează ideea de discriminare pot fi definite ca o balanță prin mijlocirea căreia se face nuanțarea între *prejudecată* și *discriminare*, iar analiza ulterioară pe care o vom face asupra figurii Evreului în literatura engleză va revela importanța uriașă pe care o are diferențierea acestor doi termeni, în aparență atât de apropiați ca sens: „Prin intermediul unui consens general, prejudecata este termenul utilizat cu referire la aspectele *subiective* ale conflictului, acoperind atât componentele emoționale, cât și cele cognitive. Discriminarea, pe de altă parte, este manifestarea *obiectivă* a unui conflict între grupuri și se referă la orice comportament observabil în relațiile dintre grupuri prin care se diferențiază, în mod deliberat, între două sau mai multe grupuri, implicându-se ideea de inegalitate.”²³

Înainte de a trece la descrierea caracteristicilor generale ale celui de-al treilea val imigraționist din S.U.A., ținând cont în permanență de faptul că ceea ce se întâmplă în această perioadă pe plan cultural și literar – respectiv apariția scriitorilor evrei americani de limbă engleză și apariția unei literaturi minoritare care va avea, pe parcursul secolului XX, o importanță covârșitoare în configurarea peisajului general al istoriei literare americane – nu poate fi despărțit, sub nici o formă, de evenimentele care au loc în plan social, spiritual și politic, considerăm ca absolut esențială discutarea tuturor elementelor implicate în procesul de asimilare a evreilor americani est-europeni din această perioadă, incluzând aici atât „aranjarea teritorială” a acestora în Statele Unite, cât și ocupațiile preferate de aceștia, diverse evenimente legate de muncă, apariția sau dezvoltarea diverselor mișcări sociale, atât grupările politice cât și cele religioase, practic toate elementele care duc la conturarea vieții de zi cu zi a evreului american al sfârșitului de secol XIX, urmărind apoi evoluția acestuia pe parcursul întregului secol XX pentru a vedea cum se prezintă Evreul American în zilele noastre, ce schimbări a suferit acesta, atât din punct de vedere exterior, superficial, cât și la nivelul mentalității sale și a modului în care se relaționează practic cu universul exterior.

Un prim punct de maxim interes atunci când se iau în discuție caracteristicile generale ale grupului imigraționist evreiesc de după 1880 este „punctul de plecare” al acestora pe teritoriul american – nu ne referim deci deocamdată la țările de origine –, respectiv arhicunoscutul Ellis Island, un element ce a marcat nu numai imigrația evreiască ci și toate celelalte minorități care intră, în special în această perioadă dar și mai târziu, pe teritoriul Statelor Unite. Abia după ce acest moment va fi depășit – și de

aceea necesită o analiză, chiar și una sumară – se vor constitui acele categorii ce pot fi considerate „sociale”, „literare”, „ocupaționale” etc. Între 1880 și 1925 milioane de imigranți din întreaga lume au intrat în America prin acest port numit Ellis Island. Marea majoritate includea evrei ruși, polonezi și români, dar și irlandezi catolici, greci, italieni, arabi, chinezi și numeroși alți indivizi proveniți dintr-o multitudine de țări, având diverse naționalități și fiind de religii diferite. Evident, toți aceștia erau în căutarea unei vieți mai bune pentru ei înșiși și pentru familiile lor, crezând adesea cu ardoare în „Visul American” care pentru mulți dintre ei s-a dovedit a fi doar o iluzie.

Încă din primele clipe ale pătrunderii pe teritoriul american imigranții aveau de înfruntat diverse dificultăți, trezindu-se de-a dreptul transferați dintr-un ghetou european în unul american: în primul rând erau numerotați, aveau de trecut numeroase controale medicale pentru a se stabili gradul de sănătate fizică și mentală, acest „examen” fiind unul extrem de dificil deoarece la cel mai mic semn de boală acestora nu li se permitea intrarea în Statele Unite ci erau expediați înapoi în țara de origine.²⁴ Examinarea imigranților, extrem de sumară de altfel, deoarece pe aici treceau zilnic câteva mii de persoane, includea și o serie de teste-standard de inteligență pentru a determina în special abilitatea acestora de a se orienta și de a învăța lucruri noi, semn că se dorea cu orice preț asimilarea. Oricum, ceea ce conta era faptul că „Lumea Veche” rămânea în urma lor, promițându-li-se o nouă viață. Evident, cei care vor emigra primii vor fi bărbații, pentru a găsi de lucru și locuințe, trimițând mai târziu după soții, copii și rude și creând astfel cea mai mare mișcare de populație în masă din istoria omenirii. Deși ușile acestui faimos loc al imigranților americani s-au închis în 1954, peste 100.000 de americani pot să-și găsească²⁵ de-a lungul genealogiei familiilor lor cel puțin un membru a cărui căutare a unei noi vieți în Statele Unite să fi început odată cu trecerea de zidurile Ellis Island-ului.²⁶

Pe măsură ce numărul evreilor sosiți în Statele Unite în timpul celui de-al treilea val de imigrație luat în discuție în paginile anterioare devenea din ce în ce mai mare, căpătând astfel și o importanță sporită la nivel social, se va putea observa din ce în ce mai clar preferința acestora pentru anumite zone, orașe și, respectiv, cartiere, fapt nu lipsit de importanță deoarece de aici pornesc toate implicațiile cu caracter social, religios și cultural – respectiv formarea structurii de bază a noilor comunități evreiești și tiparele prin care acestea vor putea fi definite începând cu sfârșitul secolului al XIX-lea. Interesul privind această problemă nu este unul de natură statistică, ci reflectă, atât la nivel primar, cât și dintr-un punct de vedere mai complex, structura societății americane dintr-o anumită perioadă, determinată prin faptul că această nouă comunitate evreiască sau, mai exact, „comunități evreiești” vor intra în relație cu toate celelalte componente ale societății americane, inclusiv cu alte minorități etnice, iar la nivel literar prozatorii nu vor întârzia să reflecte și să analizeze aceste transformări. Dacă pentru evreii germani ai celui de-al doilea val de imigrație orașele de destinație erau în primul rând Cincinnati, Chicago, New Orleans și Saint Louis, evreii proveniți din Europa de Est vor avea ca punct de destinație ce se delimitează clar de altele New York-ul, spațiu ce va fi prezent atât în proza de început de secol a scriitorilor evrei din S.U.A., cât și în proza unui scriitor din cea de-a doua parte a secolului XX precum Philip Roth, de exemplu. Rolul jucat de localizarea acestor comunități în definirea lor social-istorică, implicând, de asemenea, aspectele de viață cotidiană (educație, ocupații, mișcări sociale și sindicale, grupări politice și religioase) și atmosfera culturală a timpului va fi definitoriu în primul rând în constituirea atitudinii minorității evreiești față de spațiul american, de multe ori aceste amănunte reflectându-se direct în textul literar.

După cum am amintit mai înainte, pentru imigranții evrei de după 1880, „Pământul Făgăduinței” va avea ca punct central a posibilității îndeplinirii dorinței lor de a începe o nouă viață New York-ul. Bronx, Manhattan, Queens și Brooklyn vor fi pe parcursul secolului XX cartierele în care înfloresc, se dezvoltă și se transformă viața evreiască americană.

Prezența minorității evreiești în New York este semnalată încă de la începuturi, din secolul al XVIII-lea, pe parcursul timpului aceasta suferind diverse modificări atât din punctul de vedere al componenței (la început fiind în prim plan comunitatea sefardă, înlocuită pe parcursul istoriei cu cea askenază), cât și din punctul de vedere al rolului pe care membrii săi îl joacă în construirea imaginii sociale a acestei metropole. Un prim fapt care trebuie semnalat – și care este valabil pentru toate marile centre americane unde se concentrază grupările etnice evreiești – este preponderența evreilor de proveniență rusă, depășind, în cadrul categoriei largi a evreilor est-europeni, pe cei de proveniență poloneză sau română, acest fapt

fiind evident în special în perioada cuprinsă între 1880 și 1904, ceea ce justifică și influxul important al scriitorilor evrei americani de limbă engleză de origine rusă de la începutul secolului XX. Se poate afirma chiar că întreaga structură newyorkeză se schimbă datorită acestui flux imigraționist rus care capătă proporții cu adevărat neobișnuite, modificând nu numai componenta etnică de proveniență a acestei minorități – până în acel moment având o semnificație relativă și fiind caracterizată în primul rând de evrei de origine germană ce se afirmă mai ales în plan economic și social iar literar rămân marginali, scriind în special în idiș și ebraică. Înainte de 1880 procentajul de evrei ruși (dar și polonezi) care se stabilesc în New York este unul relativ mic. Sporirea populației evreiești în acest oraș după perioada menționată, datorată emigrației masive din Europa de Est, va provoca probleme serioase la nivel social, din această cauză fiind dorită, de ambele părți, o integrare cât mai rapidă, generând concentrări de populație evreiască în special în Lower East Side, pentru a avansa mai apoi spre Harlem dar și spre alte zone ale orașului. Astfel, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, evreii din Statele Unite – și, în speță, cei din New York, dar și din Chicago, Los Angeles și alte orașe – se vor confrunta cu o problemă extrem de serioasă, reflectată abundant în proza evreiască a acestei perioade: cea a americanizării și a educării lor în acest spirit. Explicând mecanismul prin intermediul căruia acest deziderat se poate împlini la nivel social, Doug Massey schematizează întregul proces în următoarea manieră: „Când un grup migrator apare pentru prima dată, membrii lui se infiltrează în cartiere populate de către persoane născute în acel teritoriu sau de emigranți veniți mai înainte. Cu cât diferențele economice și culturale dintre emigranți și nativi sunt mai mari, cu atât este mai mare posibilitatea ca nativii să se stabilească într-un teritoriu în care deja imigranții au intrat. În desfășurarea normală a schimbărilor de rezidență, nativii sunt înlocuiți în mod predominant de imigranți, care sunt ghidați spre anumite cartiere în funcție de rețelele sociale realizate de prietenii și de rudele care trăiesc acolo (migrație în lanț). Un al doilea mecanism ce are ca rezultat segregarea este instituționalizarea, care se petrece într-un anumit cartier în momentul în care acesta atinge o masă critică de persoane: apar magazinele etnice, se formează furnizori de servicii speciale, locașuri de cult, cluburi etc. dând naștere unei enclave de instituții etnice ce pot fi identificate cu ușurință. Acest fapt sporește atractivitatea zonei respective pentru imigranți, precum și contribuția la menținerea solidarității etnice și a implicării în cadrul comunității, astfel încât cartierele au o mai mare capacitate să-și rețină rezidenții etnici și să rămână segregate de rest. Dacă migrația continuă după ce o anumită zonă a devenit predominant „migratoare”, valurile succesive se vor răspândi înspre ariile adiacente, dezvoltând enclava etnică. De-a lungul timpului, procesul de succesiune și concentrația vor da naștere unei distribuții rezidențiale segregate pe baza etnicității.”²⁷ Tot acest mecanism va fi pus în aplicare și în ceea ce privește grupul minoritar evreiesc din New York. Cele două coordonate primare la nivelul cărora se va realiza acest lucru vor fi cea educațională²⁸ și cea religioasă²⁹.

De fapt, încă din timpul Războiului Civil, va începe atracția minorității evreiești spre New York, oraș care, după această perioadă, în special din cauza mării dezvoltări comerciale, va deveni un important punct de interes pentru foarte mulți membri ai acestei comunități. Statisticile arată că în jurul anului 1901 în New York erau înregistrați oficial aproximativ 300.000 de evrei cu 110 congregații, fără a fi luate în considerație și cele de dimensiuni reduse. La începutul secolului XX evreii vor fi bine reprezentați în ambientul newyorkez, atât din punct de vedere comercial, cât și din punct de vedere profesional și cultural.

Cartierele newyorkeze de maxim interes pentru dezvoltarea comunității evreiești americane din cea de-a treia perioadă de migrație vor fi Brooklyn (și, respectiv, Williamsburg), Queens, Manhattan și Bronx, prezentând similitudini, dar și diferențe, atât din punctul de vedere al componenței grupului minoritar evreiesc, cât și din punct de vedere istoric.

Statistic, statul New York numără aproximativ 1.552.000 de evrei, ceea ce reprezintă 10 % din întreaga populație. Importanța nu este neapărat una de ordin cantitativ, ci este dată de faptul că New York-ul reprezintă punctul de plecare al iudaismului american. În sprijinul acestei afirmații putem argumenta prin simplul fapt că experiența evreiască newyorkeză a implicat, în special în decursul ultimului secol, aspecte religioase multiple, de exemplu, iudaismul reformat apare pentru prima oară aici în 1845 când templul *Emanu-el* este înființat de către imigranții evrei de origine germană. Un alt curent important ce ia naștere și se dezvoltă aici este mișcarea conservatoare a iudaismului american. În 1913 această mișcare, ce va fi cunoscută mai târziu sub numele de Sinagoga Unită a Iudaismului Conservator (*The United Synagogue of Conservative Judaism*), număra 22 de

congregații interesate în păstrarea tradiției evreiești concomitent cu adoptarea modului de viață american. Minoritatea evreiască nu va fi interesată numai de aspectul religios, ci și de cel economic, social și cultural: un avantaj enorm pentru imigranții de după 1880 a fost posibilitatea utilizării idișului, mulți dintre ei renunțând chiar să învețe engleza și preferând să trăiască în această atmosferă de *shtetl* est-european transplantat în Statele Unite până la sfârșitul vieții. Ca urmare a acestei mișcări vor înflori presa idiș și teatrul evreiesc, iar concomitent sindicatele evreiești se vor dezvolta devenind adevărate grupări de presiune politică ce militează pentru obținerea de drepturi pentru minorități.

În prezent, cartierele cu cea mai mare concentrație de populație evreiască din New York sunt Brooklyn și Manhattan, primul având un număr de aproximativ 456.000 de persoane, în timp ce cel de-al doilea numără 243.000 de membri ai comunității evreiești. În ceea ce privește Brooklyn-ul, punctul de atracție inițial a fost reprezentat de congregația *Beth Elohim*: în cea de-a doua parte a secolului al XIX-lea, evreii se stabilesc în mod sporadic în zona Long Island, dar nu într-un număr suficient de mare pentru a forma o comunitate. Din motive religioase – respectiv din dorința de a participa cu mai mare ușurință la celebrările religioase din New York – mulți evrei își vor abandona locuințele aflate în zonele limitrofe ale Brooklyn-ului și se vor deplasa masiv spre partea sa de vest și sud-vest. Dar adevărata înflorire a acestei comunități în Brooklyn începe imediat după 1880, când se înregistrează aici un adevărat influx de evrei de proveniență rusă. În timp ce aceștia se vor stabili în principal în districtul Williamsburg – care, începând cu anii '20, va deveni un centru cultural evreiesc american de maximă importanță –, coreligionarii lor, rezidenți mai vechi, vor începe să se deplaseze spre alte districte. Rolul jucat de Williamsburg pentru minoritatea evreiască din această perioadă va fi crucial deoarece această comunitate se va orienta într-o direcție opusă față de direcția generală pe care iudaismul american o impusese până atunci. Un fapt paradoxal este că în timp ce procentajul de evrei reformați sau pur și simplu nepracticanți va crește din ce în ce mai mult pe parcursul secolului XX în Statele Unite, în Williamsburg situația se va prezenta exact invers: valurile succesive de evrei ortodocși est-europeni îi vor înlocui treptat pe predecesorii lor cu atitudini mult mai liberale. Tabloul general al situației se prezintă în felul următor: mulți evrei vest-europeni proveniți în special din Germania erau deja bine asimilați în Statele Unite și, respectiv, în Williamsburg până la sfârșitul Războiului Civil, fiind în general imigranți veniți înainte sau imediat după 1848. Situația în ansamblu prezenta – în ceea ce privește Williamsburg-ul în particular –, o asimilare parțială sau totală la cultura americană de masă, mare parte dintre membrii comunității evreiești de aici fiind deja născuți în America și nu imigrați. Evident, această stare de lucruri va duce la nașterea unui conflict – prezentat într-o manieră edulcorată de către prozatorii anilor '20, dar analizat mult mai dur de un scriitor contemporan cum este Philip Roth – reflectat în reacția pe care evreii săraci ce sosesc din Europa de Est o au față de liberalismul (considerat de ei exagerat) al evreilor deja americanizați din Brooklyn și, respectiv, Williamsburg. Conflictul va ajunge la apogeu atunci când se infiltrează acel sentiment ce a fost definit mai târziu drept „antisemitism evreiesc”: evreii occidentali, aduși la disperare de modul de comportament și de concepțiile coreligionarilor lor din Europa de Est, vor începe să-i eticheteze drept „orientali” și, mai ciudat, drept „converțiți”, ieșind la iveală o interesantă teorie ce a subzistat până în zilele noastre și care susținea că acești nou-veniți nu ar fi descendenții celor douăsprezece triburi ale lui Israel, ci păgâni converțiți la iudaism în jurul secolului al VIII-lea e.n., în timp ce evreii vest-europeni ar fi adevărații evrei din diaspora care s-a format după distrugerea Templului de către romani. Consecința în plan practic ar fi, evident, o incompatibilitate aproape totală între cele două grupuri, care se va solda cu o „coaliție” între elita evreilor de origine germană și vecinii lor americani împotriva acestor intruși, părăsind în cele din urmă Williamsburg-ul în perioada premergătoare Primului Război Mondial.

Anii '20 vor fi caracterizați în principal de o „invație” în Brooklyn a rabinilor ortodocși, care vor stabili o adevărată „rețea religioasă” la care se afiliază, după cel de-al doilea război mondial, majoritatea sectelor hasidice³⁰ de pe teritoriul Statelor Unite. Diferențele între prima jumătate a secolului XX și cea de-a doua jumătate a acestui secol vor fi destul de mari în sensul că dacă în anii '40 și chiar la începutul anilor '50 hasizii newyorkezi trăiau alături de o comunitate evreiască ortodoxă non hasidică, în momentul de față aproape toți evreii din Williamsburg sunt hasizi ultraortodocși.

Necesitatea dezvoltării acestei teme în contextul de față constă în faptul că toate aceste elemente vor fi

regăsite în special în proza lui Isaac Bashevis Singer dar și a scriitorilor din anii '30 (cum ar fi, de exemplu, Henry Roth), care analizează, pe lângă situația socială newyorkeză a timpului, multitudinea aspectelor religioase, sociale și, implicit, culturale ale vremii din Williamsburg. Se va vedea astfel cum toate aceste elemente se interrelaționează: pentru a da doar un exemplu referitor la modul în care viața religioasă interacționează cu cea culturală, se poate aminti rolul sinagogilor de aici care nu se vor limita numai la efectuarea serviciilor religioase ci angrenează atât diverse instituții caritabile cât și anumite școli religioase, asociații culturale de tineret având ca obiective dezvoltarea literaturii, care, din anii '20, începe să aibă din ce în ce mai mult un caracter laic.

Manhattan, Bronx și Queens reprezintă „cazuri speciale”, atât din punctul de vedere al „distribuției” populației evreiești în aceste cartiere, cât și din acela al relațiilor pe care le stabilește ea, de-a lungul timpului, cu membrii altor comunități minoritare americane.

În New York, prin tradiție, trecerea la societatea americană, de la comunitatea bazată pe elementul religios la cea de tip laic, se va face în primul rând în Lower East Side (Manhattan). Mișcarea către Upper East Side va fi, de altfel, într-o strânsă legătură cu „împlinirea Visului American” – în funcție de succesul material de-a lungul secolului XX comunitatea evreiască „va migra” dinspre cartierele sărace înspre cele bogate – nefăcând de altfel nici o excepție față de tendința altor minorități. Jacob Riis va sintetiza această tendință încă din 1896, afirmând că „Evreul newyorkez are defectele sale, fără îndoială, și adeseori trebuie să fie considerat sub aspectul său istoric astfel încât să poată fi făcută o analiză cât mai potrivită a sa. De asemenea, este cu mult mai bine să-l vedem nu atât din punct de vedere religios, ci ca vecin și concetățean... Sunt sigur că orașul nostru nu are astăzi un cetățean mai bun și mai loial decât *evreul*, fie el sărac sau bogat, neavând nici cel mai mic motiv să se rușineze de acesta”. Evident, toate aceste „diferențe” se vor concretiza în plan social (ocupații, sindicate, mișcări sociale), politic, precum și în modul în care membrii acestor comunități mai mult sau mai puțin divizate vor interacționa cu spațiul american.

Tot Jacob Riis va fi cel care va aduce în atenția publicului american condițiile mizere în care imigranții sfârșitului de secol XIX erau obligați să trăiască.³¹ Vorbind despre Lower East Side, Riis surprinde în detaliu viața cotidiană a acestora: „cartierele se măresc și diferențele dintre ele devin din ce în ce mai mari pe măsură ce trecem de Bowery și lăsăm în urmă Cartierul Chinezesc și pe cel italian, invadând Cartierul Evreiesc. Strada Baxter, cu șirurile sale interminabile de magazine de haine vechi și cu hoardele sale de vânzători ambulanti – poreclit depreciativ *The Baz* poate în cinstea catranului rămas după ce mateloții și-au reîmprospătat țoalele, sau poate după ce „schooner”-ele pline cu bere și-au spus din plin cuvântul – Strada Bayard, cu sinagogile și cu grupurile sale, ne-au făcut să încercăm gustul acesteia. Nu este nevoie să întrebăm, aici, unde ne aflăm, despre jargonul acestei străzi, semnele de pe trotuar, manierele și modul de a se îmbrăca al oamenilor, fizionomia lor inconfundabilă le trădează rasa la fiecare pas. Bărbații cu tichii stranii, bărbi venerabile și cu demodatul caftan lung al evreului rus, laolaltă cu cele mai urâte și cu cele mai frumoase femei de pe lume. Contrastul este izbitor, femeile bătrâne fiind ca Baba-Cloanța, cele tinere – niște frumuseți nepămâtenene. Soții și mame la șaisprezece ani, la treizeci sunt deja bătrâne. De când poporul ales i-a asediat pe gentilii de pe Tenth Ward, în timpul marilor sărbători evreiești din fiecare an, școlile publice din district sunt nevoite să se închidă. Dintre miile de elevi doar câțiva merg la școală. Nu că ar exista vreo bănuială că restul joacă hockey... Ei rămân acasă să sărbătorească. Nu există nici o îndoială: ne aflăm în Cartierul Evreiesc.”

Tot acest proces de „așezare” și de acomodare al evreilor de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX în Statele Unite ale Americii va putea fi observat cu foarte mare claritate în micile amănunte ce alcătuiesc viața lor cotidiană, din care literatura va fi și ea, la un moment dat, nu numai un mijloc de a reflecta „ceea ce se întâmplă” și de a medita – mai rar, la început – pe marginea acestor fapte, ci și un element constitutiv al vieții de zi cu zi.

Importanța vieții sociale este mai mare deoarece comunitatea literară se va rupe cu greu și foarte târziu de mediul „străzii”, așa cum literatura laică a evreilor din America se va desprinde de cea religioasă în totalitate abia către anii '20 – '30, fără a o anihila pe aceasta din urmă. Ca rezultat, atmosfera culturală evreiască a timpului va fi în permanență una scindată: presa evreiască de limbă engleză va avea foarte puține în comun, dacă nu chiar nimic, de multe ori – cu presa idiș (axată, din punct de vedere literar, pe

literatura laică dar de o altă factură, tradiționalistă și păstrând cu îndârjire legătura cu rădăcinile sale europene) sau cu cea ebraică (preocupându-se fie de literatura cu caracter religios, fie de probleme politice ce au strânsă legătură cu Israelul și nu cu patria de adopție).

Atât în Lumea Veche, cât și în Lumea Nouă rolul cel mai important a fost jucat de către presa idiș, aceasta fiind capabilă să ne ofere o sinteză a vieții evreiești de-a lungul secolului XX în toate aspectele sale: social, cultural și economic. De asemenea, tot presa idiș va fi cea care va reflecta modul în care această migrație, aparent haotică, a câtorva milioane de evrei europeni către un spațiu nou va fi făcută, precum și modul în care „aclimatizarea” acestora în America se va realiza. „Presa idiș reflectă vicisitudinile vieții aceluși grup într-o măsură mult mai mare decât presa de limbă engleză reflectă viața în general”, afirma Meyer Waxman³², cunoscut critic și istoriograf al literaturii evreiești.

În Statele Unite³³, mare centru al culturii idiș, presa idiș începe o dată cu *Yidishes Tageblatt* („Cotidianul idiș”, 1885–1925), la New York. Între 1915 și 1940, există 11 cotidiene în limba idiș, tipărite în 600.000 de exemplare, la o populație evreiască de 4.500.000 de suflete, în 1937. La polul opus, în 1986, în Statele Unite existau doar trei săptămânale în idiș și o duzină de publicații lunare în aceeași limbă, care aveau circa 200.000 de cititori. Punctul de interes pe care îl prezintă presa idiș pentru ceea ce se întâmpla în plan cultural în spațiul evreiesc din Statele Unite constă în faptul că aceasta utiliza un limbaj comun atât grupurilor evreiești americane, deja asimilate, cât și grupurilor de evrei proveniți din Europa de Est, servind ca mijloc prin intermediul căruia toate tendințele culturale și spirituale europene de sorginte evreiască au reușit să-și găsească o modalitate proprie de exprimare.

Sfârșitul de secol XIX va reîmprospăta și îmbogăți caracteristicile celui de-al doilea val de imigrație în special din punct de vedere intelectual și cultural – la început vom avea de-a face cu un număr limitat de intelectuali, majoritatea influențați de sfera politicului – socialiștii și anarhiștii. Dacă cei din urmă vor fi mai puțin norocoși pe pământ american, socialiștii și marxiștii vor face carieră în lumea literară evreiască pe întreg parcursul secolului XX, punctul culminant fiind în anii '30. Idișul – și respectiv revistele și ziarele publicate în această limbă – devine mijlocul cel mai potrivit de a-și răspândi ideile având ca țintă proletariatul; de aici se vor naște nu numai curente literare și tendințe, ci și sindicatele evreiești care vor deveni din ce în ce mai puternice. De aceea, presa idiș din această perioadă are în principal un caracter politic, deși tendințele sociale și culturale – mai bine zis, tendința de „culturalizare” – nu sunt aspecte deloc de neglijat. Importanța presei idiș va consta, în primul rând, în faptul că menține vie legătura dintre evreii americani și cei europeni, făcând astfel mai ușoară adaptarea noilor imigranți la noutate – fapt valabil nu numai pentru vânzătorul ambulant, ci și pentru scriitorul evreu ce sosește acum în America.

În analiza sa, Waxman distinge patru perioade ale presei idiș din Statele Unite³⁴, respectiv între 1870-1884, 1884-1914, 1914-1928 și presa de după 1928 până în prezent. Prima etapă are un caracter sporadic, de remarcat fiind săptămânalul *Die Yiddische Zeitung*³⁵, precum și *The Post*³⁶ dar cel mai mare interes în această perioadă îl prezintă totuși *Hebrew News*, mai ales prin caracterul său internațional: săptămânal publicat în nu mai puțin de patru limbi (idiș, ebraică, engleză și germană), interesat și acesta de soarta imigranților evrei est-europeni, dar și de rolul intelectualității în cadrul maselor.

Cu *Die New Yorker Yiddische Zeitung*³⁷ se pun cu adevărat bazele presei idiș din Statele Unite, pregătind terenul pentru *Die Yiddische Gazetten*, una din cele mai solide publicații din presa idiș a vremii, care va dăinui până în 1928.

În 1885 apare *Das Yiddische Tageblatt*, cu acesta începând și o dezvoltare fără precedent a presei idiș din America, datorată influxului enorm de imigranți din acea perioadă. Unul dintre cele două milioane de evrei care ajung pe „Pământul Făgăduinței” acum va fi Abraham Cahan, cel care va juca nu numai rolul de inițiator al prozei evreiești în limba engleză, ci va fi și promotorul cel mai important al presei idiș. Începuturile vor fi făcute cu săptămânalul *Die Neie Zeit*³⁸ în 1885. În același an apare și mult mai cunoscutul *Die Yiddische Volkszeitung* al lui Moses Minz, după care ne vom confrunta cu o adevărată avalanșă de publicații, cele mai importante fiind: *Die Arbeiter Zeitung* (1890) și *Der Yiddische Courier*³⁹. Începând cu sfârșitul secolului al XIX-lea, caracteristicile presei se vor schimba radical, reflectând situația fără precedent din plan social. Cel mai adesea, în paginile revistelor și ziarelor idiș de acum se vor reflecta cele două aspecte esențiale care, pe lângă conturarea atmosferei culturale a timpului, vor reprezenta interesele de bază ale evreilor ce emigrează în Statele Unite la începutul celui de-al treilea val de imigrație

despre care am discutat pe larg în capitolul anterior: în primul rând ocupațiile și, în cel de-al doilea rând, atitudinea față de spațiul american. Interesul imediat va fi îndreptat asupra locurilor de muncă: pe lângă dorința de a-și construi un nou viitor, evreii est-europeni vor fi, evident, preocupați în primul rând de viața de zi cu zi; de aici se vor dezvolta situații și subiecte interesante atât pentru presă, cât și pentru romancierii evrei care încep să scrie în această perioadă, precum cele legate de așa-zisele “sweatshops” – ateliere.

În legătură cu acest aspect particular din viața evreilor americani de început de secol XX, Ronald Takaki⁴⁰ afirmă: „Ceea ce aproape sigur a contat mai mult decât valorile pe care probabil mulți dintre imigranții evrei le-ar fi putut aduce în America a fost ceva cu mult mai folositor – ei au adus aici meșteșugurile lor, în principal în domeniul croitoriei”... „În ateliere (*sweatshops*, în orig.), munca era de-a dreptul distructivă. Sistemul pe secții le dădea șefilor puterea de a impune propriul lor ritm muncitorilor, care erau așezați într-un lung șir cu „corpurile îndoite desupra mașinilor de lucru”. Fiecare persoană avea de îndeplinit o sarcină precisă și apoi înmânau bucata lor de material următorului muncitor din șir, în timp ce maeștrii îi îndemneau fără încetare să se grăbească.”... „Mulți dintre ei fumau în timpul lucrului” – își aduce aminte un contemporan (citat aici prin intermediul lui Takaki al cărui studiu este foarte interesant mai ales din acest punct de vedere, prin faptul că leagă comentariul de mărturiile ale oamenilor care au trăit aceste evenimente) – „berea și whisky-ul ieftin erau aduse de câteva ori pe zi de către un vânzător ambulant. Câțiva cântau cântece în idiș – în timp ce se grăbeau. Femeile flecăreau și câteodată râdeau – în timp ce-i dădeau zor cu munca.” Dar multe femei erau obligate să lucreze în tăcere. „Eram ca niște sclavi. Nici nu puteai să ridici capul. Nu puteam să vorbim. Obişnuiam să ne ducem la toaletă. Supraveghetoarea obișnuia să se țină după noi, ca nu cumva să stăm prea mult.” „Sunt croitor – își amintea cu ani în urmă un imigrant la vârsta de optzeci și doi de ani – și am lucrat uniforme pentru ofițerii ruși. Am economisit câțiva dolari și m-am gândit că cel mai bun lucru era să plec în Statele Unite. Pe timpuri, visul tuturor din vechea țară era să plece în America. Auziserăm că oamenii sunt liberi și că se trăiește mult mai bine.”

Un alt subiect „fierbinte” abordat de presa idiș a vremii este cel al sindicatelor, referindu-se, în mare, atât la variatele mișcări sociale, cât și relatând cotidienele accidente de muncă. Unul dintre cele mai influente va fi *Forverts*, înființat în 1907 de către Abraham Cahan împreună cu un grup de tineri socialiști. Pe aceeași linie se vor înscrie și *Die Abend Post*⁴¹ și *Der Morgen Journal* (cotidian care a rezistat până în zilele noastre). Clasa de mijloc va fi reprezentată, în această perioadă, prin *Die Yiddische Welt*, cotidian cu o tendință mult mai conservatoare dar unde va debuta majoritatea talentelor scriitoricești și jurnalistice ale momentului.

După cum s-a putut vedea mai sus, atitudinile față de spațiul american nu erau foarte variate, dominantă fiind fie tendința asimilaționistă, fie cea tradiționalistă, fie cea cu orientare politică (majoritate socialistă cu o minoritate anarhistă), cea de-a treia, a așa-zișilor „recuperatori ai identității”, apărând mult mai târziu, înspre mijlocul secolului XX. Prin intermediul presei – și în special a celei idiș, pentru că aceasta a avut în acel moment cea mai mare influență – toate acest curente se vor reflecta nu numai în plan social, ci și în plan cultural și literar.

Grupările politice evreiești se vor amesteca adesea cu cele religioase: un exemplu ar fi mișcările cu caracter radical având la bază idei bine definite ca socialiste împotriva cărora se formează grupările evreiești naționaliste (respectiv grupurile sioniste radicale), care vor începe să aibă propria lor presă prin intermediul căreia să-și poată promova ideile: *Die Zukunft* (1891), *Der Amerikaner* (1905) sau *Dos Yiddische Folk* (1909, organ al Poale Zion⁴², care s-a păstrat activ în presă și în momentul de față).

Între 1905 și 1914 toate aceste direcții își vor face simțită prezența din ce în ce mai puternic, toată această masă a imigranților evrei încercând treptat să se adapteze la noul mediu. Ei vor avea însă de-a face nu numai cu problemele pe care Lumea Nouă în sine le pune, ci și cu lupta pe care lideri care de care mai diferiți o vor duce pentru a-i influența, atât prin intermediul cuvântului vorbit, cât și prin a celui scris. Deși extrem de vie, presa idiș din acești ani nu are neapărat și un nivel foarte ridicat, punând accentul în special pe propagandă sau pe „faptul divers” cu caracter senzațional. Din ce în ce mai dese încep să fie polemicile împotriva religiei și, în special, a tradiției, ca urmare a influenței mișcării socialiste. Referitor la această epocă, Meyer Waxman afirma că „a existat un număr de scriitori și de editori care s-au străduit, folosindu-și întregul talent, să îmbunătățească gusturile cititorilor lor și, chiar

dacă nu au reușit întotdeauna, eforturile lor au contribuit foarte mult la saltul calitativ care va începe să poată fi observat în cea de-a doua epocă. În al doilea rând, trebuie să luăm în considerare contribuția acestei prese la dezvoltarea idișului și ridicarea sa de la un jargon semi-barbar în care domina elementul germanic, la un limbaj literar având, mai mult sau mai puțin, un stil adesea viguros, clar și inteligent. Mare parte din această îmbunătățire a fost datorată imigranților care au sosit din centrele evreiești din țările Europei de Est unde dezvoltarea idișului și a literaturii sale avusese deja un impact important la începutul secolului. În cel de-al doilea rând, presa a contribuit foarte mult la apariția unei literaturi idiș de mai bună calitate în această țară. Nu numai că a creat spațiul necesar pentru scrierile noilor veniți, scriitori deja încercați și capabili, dar a început deja să se folosească ea însăși de servicii ale unor scriitori idiș europeni de valoare recunoscută, cum ar fi Peretz, Shalom Aleichem, Mendele, Asch și alții, iar schițele lor, romanele și poemele au devenit trăsături regulate ale diferitelor periodice. Ca răspuns, acest fapt nu numai că a îmbunătățit gustul cititorilor, dar a funcționat și ca un impuls pentru dezvoltarea talentelor locale. Și nu în ultimul rând, presa a contribuit la ridicarea generală a nivelului cultural al cititorilor săi, trezindu-le acestora interesul estetic prin intermediul rubricilor de critică literară și a cronicilor teatrale și muzicale. Într-o epocă în care, fără discuție, aceste eforturi erau adesea rudimentare și colorate de tendințele personale ale scriitorilor, precum și de interesele de afaceri ale editorilor, în special în ceea ce privea teatrul, cu trecerea timpului nivelul acestor rubrici a crescut, iar influența lor a devenit evidentă.”⁴³

Între acești ani în viața americană evreiască începe să devină foarte activă ideea sionismului, apărând naționalismul în formele sale cele mai variate⁴⁴. Astfel, presa idiș din Statele Unite începe să ia atitudine, făcând adesea referiri la această mișcare – și nu numai publicațiile adresate clasei de mijloc, ci și cele pentru masele largi – publicând frecvent articole și eseuri. Acest naționalism evreiesc în Lumea Nouă va avea ca factor cauzator tocmai dezvoltarea antisemitismului din Rusia și Polonia la sfârșitul secolului al XIX-lea, precum și pogromurile din 1881 și 1882 din Rusia. Așa se face că sionismul din Statele Unite nu va avea ca unic scop reînnoirea în Palestina, ci va prezenta și o tentă puternic culturală, ținând spre renașterea și revitalizarea idișului. Ca reacție, va deveni puternică în America și mișcarea de opoziție Bund⁴⁵, reprezentată mai ales de imigranții de origine poloneză, aceștia fiind susținători fervenți ai curentului asimilaționist. Ilustrative pentru aceste două direcții sunt cotidianul de orientare socialistă *Die Arbeit* (pentru mișcarea sionistă) și *Forverts*, majoritatea scriitorilor care vor publica aici aparținând mișcării Bund.

Până în 1928, presa idiș din Statele Unite va atinge punctul ei culminant – subiectele favorite vor fi legate de efectele pe care războiul mondial le-a avut asupra comunității evreiești din întreaga lume, implicarea comunităților evreiești americane în acțiuni de ajutorare și, în general, tot ceea ce privea viața evreiască și dezvoltarea ei pe plan politic, social, economic și cultural. Tirajele vor crește și ele, datorită succesului economic, ridicându-se astfel și standardele. Politica și chestiunile sociale privitoare la evrei nu vor fi neglijate, interesul fiind axat în special pe revoluția din Rusia și pe efectul pe care aceasta l-a avut asupra milioane de evrei de acolo. Ideile socialiste, comuniste și chiar anarhiste⁴⁶ vor ajunge predominante în presa idiș a anilor '20, cu toate că *Freiheit*, dedicat în întregime acestor direcții, va începe să aibă un ton mai moderat. Dar cu mult mai interesantă este dezvoltarea majoră a interesului pentru literatură și, în special, pentru proză. Dorința intelectualității evreiești va fi nu numai de a menține idișul viu, ci și de a-i oferi o demnitate literară astfel încât să-l facă să devină un factor determinant în viața culturală americană.

După anii '30, până spre 1945, presa idiș va cunoaște un declin, nu atât din cauza problemelor de ordin material, cât din cauza micșorării fluxului de imigranți și, în primul rând, a faptului că engleza devine principalul mijloc de expresie al scriitorilor evrei din Statele Unite.

Importanța presei idiș în America a constat în aceea că a servit ca o punte de legătură între viața evreiască din comunitățile europene și noile comunități care abia începeau să se formeze aici, ajutând de asemenea și foarte mulți intelectuali evrei de marcă să-și câștige existența și, în același timp, să-și exprime opiniile. Cel mai important promotor al presei idiș va fi Abraham Cahan care vreme de 43 de ani va edita *Forverts*, alături de el putând fi amintiți, de asemenea, Philip Krantz, Louis Miller, Jacob Fishman sau S. Yanovsky, Ephraim Kaplan (cel mai important promotor al tradiționalismului evreiesc și al sionismului) și Aaron Zeitlin.

Presa de expresie ebraică, avându-l pe Zebi Hirsch Berenstein drept inițiator, cu săptămânalul *Ha-Zofeh be-Erez ha-Hadashah* („Observatorul din Lumea Nouă”), apărut în 1871, prezintă o importanță mult mai redusă în cadrul discuției de față, ținând cont de faptul că aceasta a influențat puțin sau chiar deloc pe scriitorii evrei americani de expresie engleză, deoarece dezvoltarea ei nu numai că a avut un caracter neregulat, dar și influența sa asupra vieții sociale a fost limitată, circulând în tiraje mici și interesându-i îndeosebi pe specialiști, masele largi care alcătuiau comunitățile evreiești din acea perioadă neavând practic acces la această presă din simplul motiv că ebraica era încă o limbă a elitelor, a „studioșilor”, marea majoritate folosind idișul pentru ca apoi să treacă încet-încet direct la folosirea limbii engleze. În Statele Unite, cel puțin la începutul celui de-al treilea val de imigrație evreiesc, presa ebraică rămâne practic neschimbată continuând tradiția presei ebraice europene de după epoca iluministă. Este de natură conservatoare, interesată profund de tradiția religioasă evreiască și de identitatea – în primul rând spirituală – a acestui popor. Dintre publicațiile de limbă ebraică din această perioadă putem aminti *Ha-Pisgah*, săptămânal fondat de către Zeb Wolf Schur în 1889, având un nivel calitativ foarte ridicat. Deși de orientare sionistă, revista nu este strict partizană în această direcție, ci are și un caracter constructiv, încercând să analizeze, într-o manieră cât mai realistă, situația în care se aflau evreii est-europeni născuți pe pământ american. Aici vor colabora cu povestiri, eseuri și critică literară, dar mai ales cu poezie, numeroși scriitori europeni importanți ai timpului și, așa cum afirmă Meyer Waxman, este posibil ca însuși poetul Saul Tschernichovski, faimosul poet evreu de expresie ebraică, să fi debutat aici.

În ansamblu, se poate considera că „aruncând o privire asupra a ceea ce a realizat presa ebraică în prima sa perioadă, putem să spunem, pe scurt, că în timp ce influența sa asupra vieții evreiești a fost limitată și fondul său literar nu a fost deosebit de semnificativ, totuși a făcut un mare serviciu comunității evreiești americane deoarece a ținut vie flacăra culturii ebraice și a literaturii într-o perioadă de turbulențe și de stres, într-o vreme în care iudaismul nu avea perspective prea bune în această țară. A pus bazele unei activități mai vaste și mai intense pentru perioada ce avea să urmeze. Este de asemenea meritul acestei prese care a militat cu ardoare pentru cauza naționalismului evreiesc și a sionismului într-o perioadă în care masele nu numai că erau indiferente la aceste mișcări dar, într-o mare măsură, erau antagoniste, și se datorează parțial presei că aceste mișcări au prins rădăcini pe terenul dur și sterp al unei vieți evreiești dezorganizate. Dar, nu în ultimul rând, aceasta este presa în care un număr important de scriitori americani, care mai târziu vor aduce contribuții importante la literatura ebraică din această țară, au debutat.”⁴⁷

În ceea ce privește presa evreiască de expresie engleză, Waxman susține că ar exista două perioade distincte: de la începuturi până în 1900 și perioada de după 1900 până în zilele noastre. Începuturile ei datează încă din 1823 când Henry Jackson a început să publice o revistă lunară intitulată *The Jew* („Evreul”), iar în 1843 Isaac Leeser înființează *The Occident* („Occidentul”), din acel moment acest segment al presei evreiești începând să se dezvolte cu o repeziune uimitoare.

În prima sa fază, această presă a avut o influență mai mult decât limitată asupra comunităților evreiești în sine, neînregistrându-se aproape nici un fel de reacție. Motivele, sintetizate foarte bine de către Waxman, ar fi fost următoarele: „În primul rând aceste săptămânale aveau un caracter local și ținteau să înregistreze, în special, evenimentele sociale și religioase ale comunității sau ale comunităților pe care le serveau, cu o foarte vagă infuzie de știri evreiești generale. În cel de-al doilea rând, această presă, de-a lungul timpului, a fost, în întregul ei, o presă „de clasă” adică, altfel spus, organul de expresie al celor mai bogate și mai bine situate elemente ale evreimii americane, al căror număr era mic și al căror interes în treburile evreiești era limitat la problemele religioase. În al treilea rând, majoritatea editorilor acestui tip de presă erau rabini, majoritatea aparținând aripii reformate, și au utilizat aceste mijloace de comunicare pentru a lua apărarea unui anumit tip de iudaism, adesea prin intermediul unor lungi predici.”⁴⁸ În această perioadă *The Occident* va fi cel mai important, întinzându-se pe o perioadă de aproximativ treizeci de ani și încercând să reflecte atât viața evreiască în general, cât și viața evreilor americani. Încă de la începuturi va apărea în presa evreiască de expresie engleză un conflict între iudaismul de tip tradițional și cel reformat, cu o tentă liberală, antagonism ce va ajunge la apogeu în anii ’20-’30. Leeser, fondatorul lui *The Occident*, este reprezentantul cel mai important al primului curent, în timp ce Isaac Meier Wise⁴⁹ care, în 1854, va înființa săptămânalul *The American Israelite* va milita pentru iudaismul reformat. Aproape la fel de important a fost și *American Hebrew*, fondat în 1879, care a rezistat o lungă perioadă de timp, fiind

adeptul unei linii conservatoare și tradiționaliste dar atenuându-și cu timpul această atitudine.

Ca și în cazul presei idiș, la începutul secolului XX aspectul general al presei evreiești de limbă engleză se va schimba într-o manieră radicală, această situație având practic aceleași cauze: fluxul masiv de imigranți din estul Europei, precum și dorința acestora de adaptare și americanizare, fapt care, în cele din urmă, în ciuda eforturilor tradiționaliștilor, va duce, inevitabil, la „americanizarea” în proporție din ce în ce mai mare a comunităților evreiești din Statele Unite, atât prin adoptarea celor nou-veniți, dornici de a avea o viață mai bună atât pentru ei înșiși, cât și pentru familiile lor, cât și prin apariția unor noi generații, urmași ai acestor imigranți, a căror limbă maternă va fi engleza. Presa va începe să fie interesată din ce în ce mai mult de viața comunității evreiești din această țară, publicând articole, eseuri, proză literară în care se vor regăsi toate aceste noi elemente pe care comunitățile evreiești de aici le vor prezenta, definindu-și astfel propriul statut și atrăgând atenția asupra complexității lor. Până în anii '50-'60 periodicele vor avea, cu toate acestea, un caracter local, puține reușind să devină „naționale”. Capabile de acest lucru vor fi în general publicații ale diverselor organizații și partide, având o structură foarte clară și obiective bine definite. Ca exemplu, am putea aminti aici: *The Commentary* (publicat de către Organizația Sionistă și de către Comitetul Evreiesc American), *The National Monthly* (publicat de către organizația B'nai B'rith), *The American Zionist* (publicație aparținând tot Organizației Sioniste), *The Jewish Forum* (adept al iudaismului tradiționalist), *The National Jewish Post* sau *The Jewish Quarterly Review*.

Așa cum s-a putut observa pe tot parcursul acestui capitol, constituirea comunităților culturale evreiești în Statele Unite nu a fost un proces deloc simplu, în analiza etapelor prin care acestea au trecut trebuind să fie luate în considerație atât coordonata istorică, cât și cea socială și politică. Influența pe care grupările politico-religioase a avut-o asupra comunităților evreiești din America sfârșitului de secol XIX și începutului de secol XX, fie că este vorba de hasidim, evrei ortodocși, tradiționaliști, laicizanți, sioniști, atei sau socialiști, asimilaționiști, anarhiști sau „recuperatori ai identității”, este una definitorie pentru conturarea în timp a diverselor direcții pe care literatura evreiască de aici, și în special proza, o va lua, o primă alegere fiind, de la bun început, cea făcută la nivel lingvistic, distingându-se astfel net, atât prin modul de abordare al subiectelor, cât și prin temele și motivele folosite, pe lângă grupul scriitorilor de expresie ebraică, lipsit de un impact veridic cu viața cotidiană, cel al scriitorilor idiș și cel al scriitorilor de limbă engleză. Prin intermediul scrierilor lor, aceștia vor începe să reflecte, într-o manieră care, o dată cu dezvoltarea mijloacelor de expresie, va deveni și ea din ce în ce mai complexă, atitudinea comunității – sau, mai bine zis, a comunităților – evreiești față de spațiul american, diferențele – din ce în ce mai acute – dintre imigranți și evreii născuți pe pământ american, pentru ca, la un nivel deja și mai complex, să se pună problema modului în care comunitatea evreiască poate fi privită ca un „tot” în relație (sau, de multe ori, în opoziție) cu comunitățile culturale ale negrilor, asiaticilor, mexicanilor, sau indienilor americani, precum și cu cultura W.A.S.P. „get-beget” americană sau cu ceea ce am putea denumi „cultura de legătură”, sorgintea europeană, referindu-ne aici nu atât la țările de origine din care provin acești imigranți, ci la spațiul cultural englez care, cel puțin la începuturi, va avea o influență puternică asupra modului de compoziție al operelor literare ale autorilor evrei de limbă engleză din Statele Unite.

Astfel, componenta literară nu se dezvoltă în vid, relațiile ei cu sociologia, istoria și politica rămânând extrem de strânse pe tot parcursul dezvoltării acestei literaturi și servind prozatorilor evrei americani nu numai ca sursă de inspirație ci reflectându-se, adesea fără voia acestora, în plan literar și cultural, oglindind cotidianul ce devine ficțiune nu numai atunci când este văzut ca „trecut”, ci și din perspectiva contemporanilor, a scriitorilor care au trăit și au participat personal la toate aceste schimbări.

NOTE

1. Câteva evenimente legislative importante care marchează fenomenul imigraționist în Statele Unite la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX ar fi: Actul de Naturalizare din 1870 care limita naturalizarea la „albi sau persoane cu descendență afro-americană”; Actul de excludere a chinezilor (1882) prin care chinezii erau declarați străini fără drept de cetățenie și care va persista până în prima parte a secolului XX; Emergency Quota Act (1924) prin care se limita imigrația în masă în Statele Unite.
2. Între 1831 și 1840, 152.000 de germani sosesc în Statele Unite, iar până în 1880 aceștia vor atinge cifra de un milion. Între 1861-1870, 126.000 de persoane vor sosi aici, iar din 1901 și până în 1910 numărul acestora va crește la 500.000.
3. *Naturalization Act* (1870) și *Chinese Exclusion Act* (1882) – între 1848 și 1882 aproximativ 300.000 de chinezi vor intra în Statele Unite. După cutremurul din San Francisco din 1906 faptul că multe dintre registrele oficiale au fost distruse a permis multor imigranți chinezi să ceară cetățenia americană luând în considerare că, deși imigranții chinezi nu puteau fi naturalizați, urmașii acestora, născuți pe pământ american, aveau dreptul să ceară cetățenia.
4. În 1920 erau aproximativ 500.000 de imigranți mexicani în Statele Unite. Până în 1930 acest număr va crește până la un milion.
5. O analiză pertinentă a acestei antiteze dintre „nativi” și „străini” și a încercării de reconciliere a celor două grupuri în: Leonard Dinnerstein, Roger L. Nichols, David M. Reimers, *Natives and Strangers. Blacks, Indians, and Immigrants in America*. Second Edition. New York, Oxford University Press, 1990.
6. Dinnerstein, *op. cit.*, p. 249-250.
7. Jean-Paul Sartre, *Antisemitul și evreul*, 1965, p. 95.
8. Antisemitismul era instigat de biserici și de guvernele din întreaga Europă de Est, în special de Rusia după asasinarea țarului Alexandru al II-lea în 1881, moment ce va fi admirabil analizat de Bernard Malamud în romanul său, *Cârpaciul*. Guvernul rus va sponsoriza pogromuri și va impune legi care să restricționeze rezidența, locul de muncă și educația persoanelor de origine evreiască.
9. *Bar mitzvah* (ebr. subst. masc.), lit. „fîu al poruncii”. Îl desemnează pe bărbatul adult. În folosirea curentă, în care devine un termen feminin, cuvântul servește și la a desemna ceremonia formală de trecere la vârsta adultă, la împlinirea a 13 ani: pentru prima oară tânărul îmbracă așa-numitele *tefilin* și este chemat la citirea Torei. (apud Jean-Christophe Attias, Esther Benbassa, *Dicționar de civilizație iudaică*. Traducere de Șerban Velescu. Editura Univers Enciclopedic, București, f.a., p. 45.).
10. Comitetul americano-evreiesc.
11. Nume aplicat în special evreilor iberici și descendenților acestora, grupați, în cea mai mare parte, în bazinul Mării Mediterane. De la Sefard (Obadia, 20), cuvânt de origine incertă, folosit ca denumire pentru Spania.
12. Prima scrisoare în care Cristofor Columb își descrie în mod detaliat descoperirile făcute a fost trimisă unui evreu.
13. Aceștia erau *marani* (numiți și „evrei secreți” sau „cripto-evrei”). Denumirea vine din spaniolul *marranos* („porci”) și reprezintă numele dat în Spania evreilor care se converteau forțat la creștinism, dar care continuau să-și practice religia pe ascuns. Obiectivul Inchiziției spaniole a fost de a-i hărțui, judeca și condamna pe aceștia. (Dagobert D. Runes. *op. cit.*, p. 197). De altfel, edictul de expulzare a evreilor din Spania din 1492 urmărește scoaterea definitivă a noilor creștini de sub influența foștilor lor coreligionari. Cele două baze esențiale ale credinței clandestine a maranilor rămăneau respingerea dogmelor și a riturilor creștine și ferma convingere că aparțin poporului lui Israel care venerază un Dumnezeu unic și îl așteaptă pe Mesia, ce va îndeplini mântuirea acestuia în Țara Sfântă. Acest sentiment puternic de adeziune la iudaism și credința în sosirea unor zile mai bune s-au exprimat în înfrigurarea mesianică care a frământat grupurile marane începând din secolul al XVI-lea. În Spania, precum și în Portugalia, mii de noi creștini, suspecți de practicarea în secret a iudaismului, au fost judecați de tribunalele Inchiziției și arși pe rug, iar bunurile lor confiscate. Începând din anii 1480 statutul de „puritate a sângelui” (*limpieza de sangre*) a exclus mulți descendenți ai unor evrei sau ai unor noi creștini, condamnați de Inchiziție, de la accesul la funcțiuni și instituții diverse. Această discriminare instituționalizată, care a supraviețuit timp de circa 30 de ani abolirii Inchiziției, nu avea să dispară definitiv decât la 15 mai 1865. (Jean-Christophe Attias, Esther Benbassa, *op. cit.*, p. 223 -226).
14. Pentru o mai bună ilustrare a persecuțiilor pe care le-au avut de îndurat evreii în decursul acestei perioade cuprinse între secolele XV – XVII, vom aminti anumite date-cheie, momente istorice care au contribuit într-o mare măsură la constituirea primului val de imigrație spre America. Evident, „cronologia” persecuțiilor evreilor începe încă din secolul al III-lea î.e.n., cu expulzarea evreilor din Egipt, dar primul fapt ce interesează viitoarea istorie a

minorității evreiești în Statele Unite este cunoscut sub numele de „Disputa de la Tortosa” (Spania), eveniment ce a avut loc între anii 1413-1414, fiind cea mai importantă și mai lungă dispută dintre creștini și evrei, consecințele fiind convertirile forțate în masă la creștinism, precum și o intensificare a persecuțiilor. Începând cu acest eveniment din Spania, întreaga situație se înrăutățește pentru evrei în Europa în decursul acestei perioade: sunt de amintit groaznicele persecuții din Viena și din împrejurimi îndreptate împotriva evreilor din 1421 – li se confiscă averile și toate posesiunile imobile, o mare parte dintre copiii evrei sunt convertiți forțat la creștinism, un număr de 270 de evrei sunt arși pe rug (eveniment cunoscut și sub numele de *Wiener Gesera* – Edictul de la Viena), întreg procesul culminând cu expulzarea în masă din Austria. Între 1452–1453 sunt expulzați și o parte din evreii din Germania. După stabilirea Inchiziției în Spania, în 1480, și apariția lui Torquemada, evenimentele vor căpăta o tur-nură dramatică: în 1491 are loc masacrul din La Guardia iar în 1492 se decide expulzarea tuturor evreilor spanioli. În paralel cu aceste evenimente, evreii varșovieni sunt expulzați în 1483, cei sicilieni între 1492 și 1493, cei lituanieni în 1495; Portugalia, după o sângeroasă încercare de convertire în masă, decide expulzarea evreilor în 1497. Întreg secolul al XVI-lea este plin de astfel de evenimente, începând cu masacrul evreilor marani din Lisabona (1506). De asemenea, diverse regate italiene iau și ele atitudine împotriva evreilor, expulzându-i în masă: Napoli (1541), Genova (1550 și 1567), Roma (1553), Ancona (1556), culminând cu expulzarea generalizată din întreaga Italie între 1569 și 1593. Europa Occidentală începe să instituie și primele ghetouri, cel din Veneția (1516) fiind primul din Europa, urmat de cel din Ferrara (1624). Secolul al XVII-lea, mai puțin bogat în evenimente de acest gen, este totuși unul deosebit de sângeros în ceea ce îi privește pe evrei: dacă în secolele precedente predominau expulzările în masă și convertirile forțate, acest secol va fi marcat cu precădere de masacre, cel mai cunoscut fiind cel din 1648 și 1649 inițiat de Bogdan Hmielnitki (Chmielnicki), eveniment în care cazaciiucid în Ucraina peste 100.000 de evrei, distrugând aproximativ 300.000 de comunități, dar și masacrarea evreilor în timpul războaielor dintre Polonia, Suedia și Rusia (1655–1656) sau uciderea evreilor din Metz (Franța, 1670). Pentru informații mai detaliate vezi *A Brief Chronology of Anti-Semitism*, Keter Publishing House, Jerusalem, 1974.

15. Ca și în nota precedentă, referitoare la cauzele care au determinat primul val de imigrație evreiască în America, vom sintetiza și aici, pe scurt, principalele evenimente care au stat la baza celui de-al doilea val de imigrație evreiesc din secolele al XVIII-lea și prima parte a secolului al XIX-lea. După cum se poate observa, majoritatea evenimentelor sunt localizate pe teritoriu german sau polonez, explicându-se astfel și caracteristicile pe care minoritatea evreiască americană a acestei perioade le are: în 1711 Johann Andreas Eisenmenger scrie o carte numită *Entdecktes Judenthum (Demascarea iudaismului)*, document care poate fi considerat textul care a stat la baza celor mai multe dintre politicile moderne cu caracter antisemit; în 1712 are loc pogromul de la Sandomierz din Polonia, eveniment în urma căruia evreii rămași în acest oraș vor fi expulzați; „Edictul privindu-i pe evrei”, promulgat de Papa Pius al VI-lea în 1715, extrem de sever, instituie noi restricții în ceea ce-i privește pe aceștia. Aproape întreg secolul al XVIII-lea este marcat de evenimente negative în special în ceea ce-i privește pe evreii din Polonia și din Rusia țaristă, evreii germani fiind afectați sever în principal începând cu secolul al XIX-lea, existând totuși numeroase evenimente, de mai mică importanță, care anunțau intensificarea persecuțiilor. Cele mai comune conflicte, precum și cele mai sângeroase, sunt pogromurile extrem de dese, organizate de ucrainieni împotriva evreilor de pe teritoriul Poloniei, în special între anii 1734 și 1736, eveniment culminând cu expulzarea evreilor din Praga (1745). Vor urma masacrele de la Uman (Polonia, 1768), soldate cu numeroase victime și datorită faptului că aici încercaseră să-și găsească adăpost o mare mulțime de evrei veniți din diverse alte regiuni. În 1788 evenimentul se va repeta, soldându-se cu 20.000 de victime (nu numai evrei, ci și polonezi uciși de haidamaci ucrainieni). Un fapt important are loc în 1791, când 25 de provincii din Rusia țaristă sunt declarate locuri în care evreii au drept de rezidență permanentă – ceea ce este cunoscut în literatura de specialitate drept *Pale of Settlements*, ghetourile din Europa Orientală – ; ca urmare a acestui edict se interzice categoric stabilirea evreilor în oricare altă parte a Rusiei. Ura mocnită împotriva evreilor din Germania, care se manifestase latent în tot decursul secolului al XVIII-lea, va începe să se intensifice. Ca evenimente relevante privind istoria evreilor pe parcursul acestui secol se pot aminti doar expulzarea evreilor din Lubeck, însă prima parte a secolului al XIX-lea este mai încărcată din acest punct de vedere: în 1819 izbucnesc o serie de revolte în Germania (care se vor întinde și în țările vecine – Danemarca, Polonia, Lituania și Boemia) prin care se va cere expulzarea evreilor din aceste teritorii. În 1816 evreii sunt expulzați din nou din Lubeck, iar în 1881 un număr de 250.000 de germani semnează o petiție prin care se cerea interzicerea intrării evreilor în Germania, urmare a acțiunii inițiate de Adolf Stoecker, predicator și politician german antisemit, fondator al Partidului Social-Muncitoresc în anul 1878, momentul înființării acestuia marcând, de fapt, începutul mișcării antisemite *cu caracter politic* – și nu religios, cum se întâmplase până în acel moment – din Germania. Două „inițiative” succesive vor fortifica acest fenomen: în primul rând, istoricul și politicianul german Heinrich von Treitscke va justifica aceste campanii antisemite în Germania,

introducând „antisemitismul ca modă” în cele mai înalte cercuri intelectuale și, în al doilea rând, termenul de *antisemitism*, invenție a agitatorului politic Wilhelm Marr, va deveni un concept „fundamentat științific”. Astfel, deși pe 16 aprilie 1871 Imperiul german promulga un edict prin care toate restricțiile privitoare la cetățenii germani de origine iudaică erau anulate, în numai zece ani se va întruni în Germania prima conferință internațională (la Dresda) promotoare a antisemitismului – „Congresul pentru protejarea intereselor non-evreiești”. (pentru mai multe detalii privind aceste evenimente vezi *A Brief Chronology of Antisemitism*, Keter Publishing House, Jerusalem, 1974 sau se poate consulta ediția online a cunoscutei *Jewish Encyclopedia* (www.JewishEncyclopedia.com), 2002.

16. Isaac Meyer Wise, *Reminiscences* (1901) în *Chapters in American Jewish History*, American Jewish Historical Society, 1997–2003, cap. 43, “Humble Roots of American Retailing”.

17. În anii 1760, în Germania, în special în Berlin și Königsberg, se cristalizează un spirit al Luminilor evreiești, influențat de așa-numitul *Aufklärung* german, dar care se adaptează de la aceste idei-forță la contextul social și cultural evreiesc. *Haskala* preconizează ieșirea din ghetou, învățarea limbilor neevreiești și practicarea unei limbi ebraice de calitate, elaborarea unei noi literaturi ebraice și integrarea treptată a evreilor în cultura europeană. (Jean-Christophe Attias, Esther Benbassa, *op. cit.*, p. 156).

18. Pentru o discuție amănunțită privitoare la „întâietatea” primelor texte evreiești tipărite în America, precum și pentru o trecere în revistă a disputelor privind această problemă vezi Abraham Karp, *The Hebrew Book of the New World. From Bibliography to History*, Rosaline and Meyer Feinstein Lecture Series, 2000, precum și Abraham J. Karp, *From the Ends of the Earth: Judaic Treasures at the Library of Congress*, Washington, 1991.

19. Pentru a nu se ivi confuzii, precizăm faptul că imigranții evrei sosiți în Statele Unite după 1925 nu mai pot fi considerați ca făcând parte dintr-un „val de imigrație”, datorită atât caracterului dispersat din punct de vedere temporal, cât și din cauza varietăților țărilor de origine din care provin acești evrei. Atunci când ne refeream la cele trei valuri majore de imigrație evreiască americană, am avut în vedere creșterile bruște ale influxului de imigranți în Statele Unite; respectiv, pentru primul val de imigrație, din perioada colonială, ce cuprinde secolele al XVI-lea și al XVII-lea, se numără aproximativ 200-300 de evrei (date neconcludente, având doar un caracter orientativ, deoarece este vorba doar de imigranții înregistrați în actele oficiale); al doilea val de imigrație prezintă următoarele date: pentru secolul al XVIII-lea creșterea este spectaculoasă, înregistrându-se aproximativ 3000 de evrei, pentru ca până în 1826 numărul acestora să ajungă la 6000, în 1840 la 15.000, în 1848 la 50.000 iar în 1870 la 200.000. Cel de-al treilea val de imigrație, cel mai spectaculos, înregistrează în 1880 aproximativ 230.000–280.000 de evrei, ajungând în 1920 la 3.300.000 de evrei înregistrați pe teritoriul Statelor Unite. Deși până în 2001 numărul acestora practic se va dubla, nu putem vorbi de un val de imigrație (nici măcar după cel de-al doilea război mondial) deoarece creșterile sunt nesemnificative de-a lungul timpului, neexistând discrepanțe mari între o perioadă sau alta iar în calculele demografice intrând nu numai imigranții, ci și evreii născuți în Statele Unite, categorie care, evident, devenise destul de numeroasă. Pentru o mai bună ilustrare a acestui fenomen, anexăm un tabel comparativ pentru estimarea demografică a populației evreiești din coloniile americane și, după 1776, din Statele Unite pentru perioada 1654–2001:

AN	POPULAȚIA EVREIASCĂ ESTIMATĂ
1654	25
1700	200 – 300
1776	1000 – 2.500
1790	1.243 – 3.000
1800	2.000 – 2.500
1820	2.650 – 5.000
1826	6.000
1830	4.000 – 6.000
1840	15.000
1848	50.000
1850	50.000 – 100.000
1860	150.000 – 200.000
1870	200.000
1880	230.000 – 280.000
1890	400.000 – 475.000

1900	937.800 – 1.058.135
1910	1.508.000 – 2.3449.754
1920	3.300.000 – 3.604.580
1927	4.228.029
1937	4.641.000 – 4.831.180
1940	4.770.000 – 4.975.000
1950	4.500.000 – 5.000.000
1960	5.367.000 – 5.531.500
1970	5.370.000 – 6.000.000
1980	5.500.000 – 5.920.890
1992	5.828.000
2000	6.136.000
2001	6.155.000

Cele de mai sus au fost extrase atât din *American Jewish Year Book 2002*, American Jewish Committee, New York, 2002, precum și din datele oferite de American Jewish Historical Society (*American Jewish Desk Reference*, The Philip Leff Group, Inc., 1999, p. 35).

20. Așa cum am procedat și în analiza primului și celui de-al doilea val de imigrație în America, vom relaționa ceea ce se întâmpla pe plan european din punct de vedere istoric cu ceea ce îi determină pe evrei să emigreze în masă în perioada 1880–1925. Deși perioada de timp acoperită este cu mult mai mică decât în cazurile precedente, evenimentele negative legate de evreii din Europa încep să se înmulțească. Perioada dintre 1881 și 1884 marchează de fapt emigrarea în masă a evreilor din Europa de est spre Statele Unite, date fiind pogromurile extrem de dese din sudul Rusiei. În 1882 țarul Alexandru al III-lea al Rusiei promulgă o serie de „legi temporare” („legile din mai”) bazate pe o politică discriminatorie sistematică împotriva evreilor, scopul fiind îndepărtarea acestora din toate funcțiile economice și publice. Germania expulzează, în 1885, aproximativ 10.000 de evrei, refugiați aici după pogromurile rusești dintre 1881-1884, iar evreii din Moscova sunt expulzați în 1891. În paralel, se înmulțesc și acuzațiile de omor ritual; cel din 1882 din Ungaria, care a tulburat întreaga opinie publică din Europa, cel din 1891 din Germania, cazul Hilsner (Boemia, 1899), cazul Mendel Beiliss (Kiev, 1911–1913). În 1882 se întrunește primul congres antievreiesc la Dresda, în Germania, urmând ca în 1893 Karl Lueger să formeze la Viena Partidul Creștin-Social Antisemit; în aceeași direcție – ca urmare a procesului Dreyfus din 1894 – A.C.Cuza organizează la București în 1895 Alianța Antisemită Universală, iar în 1923 Liga Apărării Național-Creștine, partid cu caracter fascist, din care s-a desprins ulterior Garda de Fier. Vor începe astfel să se pună bazele ideologiei național-socialiste, într-o atmosferă europeană antisemită din ce în ce mai intensă: Houston Stewart Chamberlain publică, în 1899, *Die Grundlagen des 22. Jahrhunderts*, text care, alături de *Mein Kampf* al lui Adolf Hitler (apărut între 1925 și 1927) va deveni cartea de căpătâi a acestui curent național-socialist. Prima parte a secolului al XIX-lea este înțesată de pogromuri: cel de la Chișinău din 1903; cele din Ucraina și Basarabia din 1905 care vor cuprinde nu mai puțin de 64 de orașe, cel mai serios afectat fiind Odessa unde se înregistrează peste 300 de morți și mii de răniți, pogromurile de la Bialystok și Siedlce (Rusia, 1906). Perioada 1917–1921 este caracterizată de numeroase pogromuri și diverse tipuri de restricții în Polonia, Ucraina și Rusia: pogromul provocat de retragerea Armatei Roșii din Ucraina în primăvara anului 1918 în fața armatei germane; pogromuri provocate de retragerea armatei ucrainiene sub comanda lui Petliura, având ca rezultat moartea a 8000 de evrei; pogromurile organizate de contrarevoluționarii „Armatei Albe” sub comanda generalului A. I. Denikin din toamna anului 1919 în care aproximativ 1500 de evrei sunt uciși cu bestialitate, urmate de pogromurile organizate de aceeași grupare în Siberia și Mongolia în 1919; pogromurile organizate de grupările antisovietice din Ucraina între 1920-1921, soldate cu moartea a mii de evrei; pogromul din Ungaria din 1919 (3000 de morți). După cum se poate observa, situația evreilor est-europeni din această perioadă este tragică, justificând pe deplin exilul în masă spre Statele Unite – antisemitismul european va avea ecouri și aici, însă caracteristicile și efectele acestuia vor fi vizibile în special în plan teoretic, chiar și atunci când vor fi aplicate în spațiul social va fi vorba doar de restricții de natură economică sau educațională, și nu de masacre. (Datele istorice au fost preluate din *A Brief Chronology of Antisemitism*, Keter Publishing House, 1974.)

21. Henrietta Szold (Baltimore, 1860 – Ierusalim, 1945), ziaristă, traducătoare, întemeietoare a organizației Hadassa, este considerată una dintre cele mai influente personalități feminine evreiești din istoria americană. Ca și Rebecca Gratz, Henrietta Szold este nu numai o figură socială, ci și una culturală a ebraismului american. Fiică a unor imigranți germani, aceasta va absolvi Școala superioară pentru femei din Baltimore, cunoscând, pe lângă engleză, ebraica, idișul, germana

- literară și franceza. Pe lângă implicarea pe plan social, Szold își va construi o carieră solidă ca eseist și editor în presa evreiască americană, dar și ca traducătoare a numeroase texte ale unor filozofi evrei importanți precum Louis Ginzburg, Simon Dubnow sau Nahum Slouschz. De asemenea, a creat *American Jewish Yearbook* și a sprijinit publicarea multor cărți scrise în idiș, limbă care deja intrase în declin în această perioadă. În 1920 emigrează în Palestina, desfășurând o importantă activitate în sprijinul celor care doreau să imigreze aici și contribuie la salvarea, la începutul anilor '30, a numeroși copii evrei de origine germană.
22. Dagobert D. Runes, *op. cit.*, p. 133.
 23. Avraham Barkai, *Branching Out. German – Jewish Immigration to the United States, 1820–1914*. Holmes & Meier, New York, 1994, p. 230.
 24. Milton L. Barron, *American Minorities. A Textbook of Readings in Intergroup Relations*, Knopf, New York, 1957, p. 75.
 25. Pentru mai multe detalii vezi și volumul antropologului Nancy Foner, *From Ellis Island to JFK: New York's Two Great Waves of Immigration*, Yale University Press, 2000.
 26. Pentru o mai mare exactitate a datelor statistice și istorice vezi și site-ul dedicat acestui loc: www.ellisland.com/index.html (2002).
 27. Doug Massey, *Ethnic Residential Segregation: A Theoretical Synthesis and Empirical Review*, în *Sociology and Social Research*, 69, 1985, 315–350.
 28. Necesitatea străngerii de fonduri destinate scopurilor educaționale în Lower East Side din New York a dus la organizarea unui târg în 1889 cu ocazia căruia s-au strâns aproximativ 125.000 de dolari, acești bani fiind utilizați pentru ridicarea Institutului Ebraic, construcție încheiată în 1891. Biblioteca Aguilar, cu numeroase filiale în diverse cartiere ale orașului, care mai târziu va fi asimilată Bibliotecii Municipale din New York (New York Public Library) va fi fondată, prin aceleași mijloace, în 1886. În același an se înființează la New York Seminarul Teologic Evreiesc. (datele au fost preluate din *Jewish Encyclopedia*, The Kopelman Foundation, 2002).
 29. În ceea ce privește activitatea congregațională, multe dintre sutele de congregații ortodoxe evreiești fondate în Lower East Side au apărut după 1882. Dintre marile congregații, *B'nai Jeshurun* va construi o nouă sinagogă pe Madison Avenue și una pe Strada 65 în 1884; congregația *Bnee Scholom* va construi o alta pe Strada 5 (1885); congregația *Zichron Ephraim* se va constitui în 1889 cu dr. Bernard Drachman ca rabin. Dr. Joseph Silverman va fi ales ca rabin asociat al *Templului Emanu-el* în 1888; înainte de sfârșitul acestei decade Maurice H. Harris și Rudolph Grossman vor deveni reprezentanți religioși ai *Templului Israel* și, respectiv, al *Templului Beth-el*. În 1889 este înființată *Emanu-el Sisterhood* de către Gustav Gottheil cu scopul de a oferi servicii personale în scopuri caritabile din partea doamnelor care erau membre ale acestei congregații, alte congregații urmând acest exemplu și formând organizații similare după aceea, toate acestea constituindu-se în *Federația Sororităților* (Federation of Sisterhoods) și lucrând împreună cu *Organizația Evreiască Unită De Caritate* (*United Hebrew Charities*). Multe dintre aceste organizații religioase cu scopuri caritabile vor apărea în scrierile unor prozatori evrei de început, cum ar fi Mary Antin sau Anzia Yezierska. (date preluate din *Jewish Encyclopedia*, The Kopelman Foundation, 2002, vezi și *History of the City of Brooklyn*, The Brooklyn Daily Eagle, f.a., 362, 544, 631, 655).
 30. *Hasidim* (din ebr. *hasid*, lit. „cucernic”). Mișcare de masă religioasă și socială, întemeiată în Podolia de Israel ben Eliezer în secolul al XVIII-lea, cunoscut și sub numele de Bal Șem Tov (lit. „Maestrul Numelui Bun” [al lui Dumnezeu]). Născut în Europa Orientală, hasidismul a dezvoltat treptat, prin intermediul mișcărilor migratoare, ramificații în Europa Occidentală și în Statele Unite. Deși cel de-al doilea război mondial a decimat marile lui centre europene, anumite curente s-au instalat în Israel sau în Statele Unite. Printre figurile cele mai venerate se numără rabi Nahman din Brațlav și Isaac din Berdicev (1740–1809). Cultul *șadikului* și caracterul ereditar al acestei funcții au dus la cristalizarea unui mare număr de dinastii și de școli, uneori rivale, care întrețineau tradiții specifice și se deosebeau chiar și în ceea ce privește ținuta vestimentară (la origine, cea a nobilimii poloneze din secolul al XVIII-lea). Idișul este până în zilele noastre limba vernaculară curentă. Hasidismul a produs o bogată literatură hagiografică și didactică, precum și scrieri halahice și cabalistice. El a inspirat gânditori moderni precum Martin Buber sau actuala mișcare Havura în America. Unele dintre curentele lui continuă să exercite o profundă influență în lumea evreiască. Este cazul, printre altele, al *hasidimilor* din Lubavici sau al hasidismului *Habad* (prescurtare de la Hohma, Bina, Daat, „înțelepciune, discernământ, știință”), întemeiat de Schneur Zalman (1745–1813) și implantat astăzi la New York. Habadnicii pun accentul pe o intensă contemplare a divinului și fac o distincție netă între adevăratul extaz, născut din contemplare, și falsul extaz, care rezultă din exaltarea artificială a emoțiilor. (apud Jean-Christophe Attias, Esther Benbassa, *op. cit.*, 154–155; Dagobert D. Runes, *op. cit.*, 114–115).
 31. O importantă sursă este volumul *How the Other Half Lives*, New York, Charles Scribner's Sons, 1890,

- conținând și ilustrații după fotografiile făcute de autor.
32. Meyer Waxman, *A History of Jewish Literature. Volume V. From 1935 to 1960*, Thomas Yoseloff, New York–London, 1960, 1279.
 33. Jean-Christophe Attias, Esther Benbassa, *op.cit.*, 270.
 34. Pentru o analiză amănunțită, vezi Meyer Waxman, *op.cit.*, cap. „Surveys of the American Jewish Press”.
 35. Periodic înființat de către J.K. Buchner în martie 1870, va apărea sporadic până în 1873. Caracterizat în special de scrieri cu caracter patriotic.
 36. *The Post* își începe apariția în iulie 1870 avându-l ca fondator pe Zebi Hirsch Bernstein, iar ca editor pe Zebi Gershuni. Este mult mai regulat ca apariție, cu un tiraj ce atinge 4000 de exemplare și începe să se axeze pe nevoile imigranților nou-veniți din Europa de Est.
 37. Înființat de către Rashiel Sarasohn, în 1872, va apărea doar câteva luni dar va avea un impact extrem de puternic asupra mediului intelectual evreiesc.
 38. Împreună cu Charles Raevsky, proiect de altfel eșuat aproape de la început.
 39. Înființat de către Michael Minz la Chicago în 1888, la început săptămânal pentru a deveni, mai apoi, cotidian, va fi preluat și continuat de către familia Ginsburg până în 1944.
 40. Ronald Takaki, *A Different Mirror. A History of Multicultural America*, Little, Brown And Company, 1993. Pentru elemente de detaliu pe marginea acestui subiect vezi cap 11, „Between Two Endless Days” și, în special, subcapitolul intitulat „In the Sweatshops: An Army of Garment Workers” din cadrul acestuia.
 41. Înființat de către Jacob Sapirstein în 1905.
 42. Poale Zion (sau Sionismul Muncitoresc) – grupare socialistă care pledează pentru reorganizarea Statului Israel pe baze marxiste. Partidul MAPAI își are originea în această mișcare.
 43. Meyer Waxman, *op.cit.*, 1287 – 1288.
 44. La bază, sionismul este o mișcare națională, care cere restabilirea unei vieți evreiești independente în Palestina. Cuvântul (conform etimologiei – SION [ebr. Țion] este inițial numele unei fortărețe iebuseene, situată la sud-vest de Ierusalim, cucerită de regele David, unde acesta a hotărât să-și instaleze reședința și pe care a numit-o „cetatea lui David” (II Rg., 5, 7 și 9). Prin extensie, cuvântul a ajuns să desemneze orașul Ierusalim și în întregime chiar toată Iudeea. A fost folosit pentru prima oară de Nathan Birnbaum (1864–1937), în numărul din 1 aprilie 1890 al ziarului său *Selbst-Emancipation*, și a fost adoptat de mișcarea sionistă, cu prilejul primului ei congres, în 1897. Atașamentul sentimental și religios față de Țara Sfântă face parte integrantă din universul mental evreiesc, de la desființarea definitivă a poporului evreu ca entitate politică independentă în Palestina, în anul 70, apoi în 135. Sionismul modern s-a bazat în mare măsură pe vechiul mesianism și a preluat de la el fermenții ideologici și, în măsură și mai mare, pe cei emoționali, înlocuind elementele miraculoase și eshatologice prin concepte politice realiste. Și aceasta într-un moment în care majoritatea evreilor din Europa (aproximativ 10.000.000 de persoane) nu păstrasera decât o legătură mitică cu țara strămoșilor lor. (apud Jean-Christophe Attias, Esther Benbassa, *op.cit.*, 307-308).
 45. BUND – prescurtare de la Algemeyner Ydisher Arbeter Bund fun Lite, Polyn un Rusland (id. Uniunea generală a muncitorilor evrei din Lituania, Polonia și Rusia). Mișcare socialistă înființată la Vilnius, în clandestinitate, în 1897. Antisionistă, ea chema la o autonomie culturală, întemeiată pe limba idiș, și cerea pentru comunitatea evreiască dreptul de a trăi ca minoritate națională. A depășit rapid cadrul mișcării muncitorești, luptând nu numai împotriva patronilor locali, ci și împotriva regimului de asigurare al lui Nicolae al II-lea. Activitățile sale erau de ordin politic, sindical și cultural. În 1898, Bund a jucat un rol de prim-plan la congresul de întemeiere al social-democrației ruse (PNSDR). În acel moment, ea număra deja 5600 de militanți. În anii 1905-1906, numărul lor a depășit cifra de 30.000. În 1921, Bund a fost lichidată brutal în Uniunea Sovietică; a supraviețuit în Polonia, până la cel de-al doilea război mondial, și în mod sporadic în Europa, în Statele Unite și în Israel. (apud Jean-Christophe Attias, Esther Benbassa, *op.cit.*, 54).
 46. În Statele Unite reprezentanta cea mai importantă va fi anarhista Emma Goldman (1869–1940), supranumită Emma cea Roșie. A fost atrasă de anarhism nu numai din dorința de a înlocui capitalismul cu cooperativele libere muncitorești, dar și deoarece a fost o ferventă militantă a dreptului la exprimare, a ateismului și a libertății sexuale. Între 1908 și 1916, Emma Goldman editează revista anarhistă *Mother Earth*. În 1916 este arestată pentru încălcarea unei legi care interzicea răspândirea de informații în ceea ce privește metodele de contracepție. S-a opus, de-a lungul întregii sale activități, oricărei instituții care reprezenta forța și exploatarea: proprietatea privată, sclavia, religia, căsătoria, serviciul militar și statul în sine, visând la o societate comunistă unde fiecare contribuia cu propriile sale mijloace și lua doar ceea ce avea nevoie. În timpul primului Război Mondial este arestată iar în 1919 este deportată în Rusia”, împreună cu alți anarhiști. În 1923 va publica volumul „Deziluziile mele în Rusia, una dintre primele critici la adresa sistemului sovietic.
 47. Meyer Waxman, *op.cit.*, 1300.

48. idem, 1303.

49. Wise, Isaac Meyer (Meier) (1819–1900) – principal promotor al iudaismului reformat în America, unde a emigrat din Boemia, în 1846. A înființat numeroase organizații și instituții, ca *Union of American Hebrew Congregations* (1873), *Hebrew Union College* (1875) și *Central Conference of American Rabbis* (1889). A editat prima carte reformată de rugăciuni, *Minhag America*. Opere: *Judaism: Its Doctrines and Duties* („Doctrinile și îndatoririle iudaismului”), *The Essence of Judaism* („Esența iudaismului”) etc. (apud Dagobert D. Runes, *op. cit.*, 285-286).